

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ & ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ & ΙΣΤΟΡΙΑΣ

**Εμπεριείχε στοιχεία λαϊκισμού η ρητορική της κυβέρνησης και της αντιπολίτευσης στην
συζήτηση της Ολομέλειας της Βουλής την 27^η Ιουνίου 2015 για τη διεξαγωγή
Δημοψηφίσματος;**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΣΤΕΛΛΑ ΛΑΔΗ

ΔΗΜΗΤΡΑ ΓΙΑΝΝΑΚΗ

ΑΜ:1118Μ038

ΑΘΗΝΑ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2021

«Κύκλωψ, εἰρωτᾷς μ' ὄνομα κλυτόν;
αὐτὰρ ἐγὼ τοι ἐξερέω· σὺ δέ μοι δὸς ξείνιον,
ὥς περ ὑπέστης.
Οὔτις ἐμοί γ' ὄνομα·
Οὔτιν δέ με κυκλήσκουσι μήτηρ
ἢ δὲ πατήρ ἢ δ' ἄλλοι πάντες ἑταῖροι.»
«Το ξακουστό γυρεύεις, Κύκλωπα, να μάθεις ὄνομά μου.
Λοιπὸν κι ἐγὼ θα σου το φανερώσω,
ὅμως κι ἐσύ δώσε δῶρο φιλόξενο,
ὅπως το υποσχέθηκες.
Κανένας το ὄνομά μου,
κι ὅλοι τους Κανένα με φωνάζουν,
κι ἡ μάνα μου μαθές κι ὁ κύρης μου
κι οἱ ἐπίλοιποι σύντροφοι»
Ομήρου Οδύσσεια, ι 364-367.

Για το ταξίδι προς τη γνώση

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αυτή η εργασία αποτελεί ένα ακόμα βήμα στην διαρκή αναζήτησή μου για την ουσία στην πολιτική. Ευχαριστώ για τη συμβολή τους στην προσπάθειά μου αυτή τα μέλη της Τριμελούς Επιτροπής που αποτελούνταν από την Σύμβουλο Σπουδών μου κα Στέλλα Λαδή και τα μέλη κα Βασιλική Γεωργιάδου και κ. Γεράσιμο Μοσχονά. Ευχαριστώ τον Κωνσταντίνο που με δυναμώνει με την αγάπη του και με εμπνέει με το ήθος και τον χαρακτήρα του σε κάθε μου βήμα. Την Όλγα που χάρις στην παρότρυνσή της ξεκίνησα αυτό το μεταπτυχιακό και έζησα μια σειρά από ιδιαίτερες στιγμές στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Την Μένη που ήταν κοντά μου και σε αυτή την διαδρομή. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου που με έμαθαν να αγωνίζομαι για όσους και όσα αγαπώ. Τον αδερφό μου που με γεμίζει ελπίδα με την υπομονή και το χαμόγελό του. Το βαφτιστήρι μου που με διδάσκει την αξία της στιγμής. Την Γιώτα για τη δύναμη να συνεχίζω. Την Άντα για τη χαρά της διαδρομής.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πίνακας Συντομογραφιών	5
1 Εισαγωγή	6
1.1 Λαϊκισμός και Δημοκρατία	8
1.2 Λαϊκισμός και πολιτικές ομάδες στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο	13
1.3 Δημοψηφίσματα και Δημοκρατία	19
1.4 Ελληνικό Δημοψήφισμα 5 ^{ης} Ιουλίου 2015	21
1.4.1 Ναι	25
1.4.2 Όχι	26
1.4.3 Αντιδράσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση	27
2 Μεθοδολογία	27
2.1 Πλαίσιο μελέτης – Σύνοψη διάρθρωσης της συζήτησης στην Ολομέλεια της 27 ^{ης} Ιουνίου 2015 της Βουλής των Ελλήνων	28
2.2 Δείγμα	30
2.3 Ερευνητική διαδικασία	30
3 Αποτελέσματα	35
3.1 Προσδιορισμός λαϊκίστικου λόγου στις τοποθετήσεις των βουλευτών	35
3.2 Προσδιορισμός ΔΛ ανά βουλευτή	36
3.3 Σύγκριση των ΔΛ των ομάδων διαφορικής τοποθέτησης ως προς την ιδέα διενέργειας δημοψηφίσματος	42
3.4 Σύγκριση των ΔΛ υποσυνόλων των ομάδων μεταξύ τους (post hoc ανάλυση)	44
4 Συζήτηση	48
4.1 Σχολιασμός της Κλίμακας Van Hauwaert	48
4.2 Περιορισμοί της παρούσας μελέτης	49
4.3 Περί στατιστικής ανάλυσης	51
4.4 Γενικά συμπεράσματα	51
4.5 Επίλογος	53
Βιβλιογραφία	55

Πίνακας Συντομογραφιών

AN.ΕΛ.	Ανεξάρτητοι Έλληνες
E.E	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΚΑΛ	Κριτική Ανάλυση Λόγου
ΚΚΕ	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος
ΝΔ	Νέα Δημοκρατία
ΠΑΣΟΚ	Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα
ΣΥΡΙΖΑ	Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς
ΧΑ	Χρυσή Αυγή
ALDE	Alliance of Liberals and Democrats in Europe (Συμμαχία Φιλελευθέρων και Δημοκρατών για την Ευρώπη)
ECR	European Conservatives & Reformists (Ευρωπαίοι Συντηρητικοί και Μεταρρυθμιστές)
EFDD	Europe of Freedom and Direct Democracy (Ευρώπη της Ελευθερίας και της Άμεσης Δημοκρατίας)
ENF	Europe of Nations & Freedom (Ευρώπη των Εθνών και της Ελευθερίας)
ESS	Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα
EPP	European People's Party (Ευρωπαϊκό Λαϊκό Κόμμα/Χριστιανο-δημοκράτες)
Greens/EFA	Greens/European Free Alliance (Πράσινοι/Ευρωπαϊκή Φιλελεύθερη Συμμαχία)
GUE/NGL	Confederal Group of the European United Left/Nordic Green Left (Ευρωπαϊκή Ενωτική Αριστερά/Βόρεια Πράσινη Αριστερά)
ID	Identity & Democracy (Κόμμα Ταυτότητας και Δημοκρατίας)
NI	Non-Inscrits (Μη εγγεγραμμένοι)
NS	Non significant (Μη σημαντικό)
p-value	Τιμή σημαντικότητας
S	Σημαντικό
S&D	Socialists & Democrats (Σοσιαλδημοκράτες)

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία θα επιχειρηθεί να διερευνηθεί η σχέση του λαϊκισμού στην σύγχρονη φιλελεύθερη δημοκρατία με την επιλογή για διεξαγωγή ή μη άμεσων μορφών νομοθέτησης, όπως είναι τα δημοψηφίσματα καθώς και η δυναμική που αναπτύσσεται για την έκφραση ή μη της λαϊκής κυριαρχίας. Στο πλαίσιο αυτό θα μελετηθεί η περίπτωση του Ελληνικού δημοψηφίσματος το 2015 και πιο συγκεκριμένα, η ρητορική της κυβέρνησης και της αντιπολίτευσης στην συζήτηση της Ολομέλειας της Βουλής το Σάββατο 27 Ιουνίου 2015 [1] με σκοπό να εξεταστεί κατά πόσο και ει δυνατόν σε τί βαθμό η τοποθέτηση των βουλευτών κάθε κόμματος υπέρ ή κατά της διεξαγωγής του δημοψηφίσματος εμπεριείχε στοιχεία λαϊκισμού.

Το ερώτημα αυτό παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Το 2015 ήταν ένα έτος με πυκνές πολιτικές εξελίξεις στη χώρα μας. Την Παρασκευή 26 Ιουνίου 2015 ο τότε Πρωθυπουργός Αλέξης Τσίπρας σε διάγγελμα που απηύθυνε στον ελληνικό λαό ενημέρωσε ότι το Υπουργικό Συμβούλιο της συγκυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝ.ΕΛ αποφάσισε ομόφωνα μετά την εισήγηση του ίδιου, την διεξαγωγή δημοψηφίσματος για κρίσιμο εθνικό θέμα [2] με ερώτημα την αποδοχή ή όχι της πρότασης των θεσμών που αποτελούσαν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Ακολούθησε έκτακτη συνεδρίαση της Ολομέλειας της Βουλής όπου συζητήθηκε η απόφαση για διεξαγωγή ή μη δημοψηφίσματος και διενεργήθηκε ονομαστική ψηφοφορία από τους βουλευτές των κομμάτων ΣΥΡΙΖΑ, ΑΝ.ΕΛ, το Ποτάμι, το ΠΑΣΟΚ, το ΚΚΕ και την Χρυσή Αυγή. Τελικώς το δημοψήφισμα διεξήχθη στις 5 Ιουλίου 2015 και οι εξελίξεις στο εσωτερικό αλλά και το εξωτερικό της χώρας υπήρξαν ραγδαίες.

Επιπλέον, ο ίδιος ο θεσμός του δημοψηφίσματος εγείρει ερωτήματα σχετικά με το κατά πόσον υπηρετεί τους πολίτες στους οποίους απευθύνεται για να αποφασίσουν για θέματα τα οποία ενδεχομένως να μην έχουν και την σωστή πληροφόρηση. Πολλές αναφορές γίνονται στο αν το δημοψήφισμα είναι τελικά ένα εργαλείο που χρησιμοποιούν κατά το δοκούν οι ηγέτες για να νομιμοποιήσουν ήδη ειλημμένες αποφάσεις τους ή να ικανοποιήσουν απώτερους στόχους τους όπως για παράδειγμα η παραμονή τους στην εξουσία. Ταυτόχρονα, στη σύγχρονη εποχή ενώ όλο και περισσότεροι πολίτες φαίνεται να απέχουν από την ψηφοφορία για την εκλογή κοινοβουλευτικών αντιπροσώπων στα πλαίσια της άσκησης των δημοκρατικών τους δικαιωμάτων ή δηλώνουν ότι δεν ενδιαφέρονται για τους πολιτικούς και την πολιτική, φαίνεται

πως παρά όλα αυτά επιλέγουν να προσέρχονται στις κάλπες για να ψηφίσουν στα δημοψηφίσματα, καθώς θεωρούν ότι αυτή η μορφή αμεσοδημοκρατίας μπορεί να τους εκφράζει [3].

Βλέπουμε δηλαδή, ότι ενώ οι πολίτες δεν προσέρχονται στις κάλπες όταν καλούνται να επιλέξουν εκείνους που θεωρούν καταλληλότερους να τους εκπροσωπήσουν στην λήψη αποφάσεων και άσκηση πολιτικής σχετικά με τα σύνθετα ζητήματα της καθημερινότητάς τους (οικονομία, κοινωνία, εξωτερική πολιτική, κ.α.), παρόλα αυτά φαίνονται να ανταποκρίνονται στο κάλεσμα ενός δημοψηφίσματος, όπου τα ερωτήματα διατυπώνονται συνήθως απλά αν όχι απλοϊκά και απαντώνται συνήθως με ένα ναι ή όχι. Η ανταπόκριση αυτή θα μπορούσε να είναι αποτέλεσμα της λαϊκίστικης συμπεριφοράς από την πλευρά των κομμάτων, η οποία οδηγεί στην περιχαράκωση της σκέψης του εκλογικού σώματος και δημιουργεί την αίσθηση στους πολίτες ότι η συμμετοχή τους σε αυτή την περίπτωση φέρνει άμεσα και τάχιστα αποτελέσματα που «τιμωρούν» ή «δικαιώνουν» τα κόμματα.

Σκοπός, λοιπόν, της εργασίας είναι να διερευνηθεί αν και σε τί βαθμό στη συζήτηση της Ολομέλειας της Βουλής την 27η Ιουνίου 2015, η τοποθέτηση υπέρ ή κατά της διενέργειας δημοψηφίσματος μπορεί να ενέχει στοιχεία λαϊκισμού, αν ο λαϊκίστικος λόγος μπορεί να ταυτιστεί με συγκεκριμένη θέση σχετικά με το δημοψήφισμα, καθώς επίσης θα διερευνηθεί η επιχειρηματολογία που χρησιμοποιήθηκε με σκοπό να αναδειχθούν ποια ήταν εκείνα τα στοιχεία λαϊκίστικου λόγου που χρησιμοποιήθηκαν σε μεγαλύτερο βαθμό και να συγκριθεί ο βαθμός λαϊκισμού μεταξύ των βουλευτών της κυβέρνησης και της αντιπολίτευσης στο συγκεκριμένο θέμα συζήτησης. Ξεκινάμε την εργασία με την υπόθεση πως όσοι τάχθηκαν υπέρ της απόφασης διενέργειας του δημοψηφίσματος εξέφρασαν σε μεγαλύτερο βαθμό λαϊκίστικο λόγο σε σχέση με εκείνους που τάχθηκαν κατά της απόφασης διεξαγωγής του.

Καθώς μάλιστα, το συγκεκριμένο δημοψήφισμα συνδέεται άμεσα και με το πώς οραματίζονται τα κόμματα τη σχέση της χώρας μας με την Ε.Ε., το υπάρχον ερευνητικό ερώτημα καθίσταται ακόμα πιο ενδιαφέρον καθώς η έρευνά μας θα μπορούσε να οδηγήσει και στην ανάδειξη τάσεων που ενδεχομένως συνδέουν λιγότερο ή περισσότερο λαϊκίστικα στοιχεία με το ευρωπαϊκό προφίλ των κομμάτων .

Για να γίνει αντιληπτή η ύπαρξη ή όχι των παραπάνω αναζητήσεων, ακολουθεί θεωρητική ανάλυση σχετικά με το τί ορίζεται ως λαϊκισμός και δημοψήφισμα, τη μεταξύ τους σχέση αλλά και γενικότερα τη σύνδεσή τους με την δημοκρατία και την Ελληνική και την

Ευρωπαϊκή πραγματικότητα, προτού προχωρήσουμε στην αναλυτική περιγραφή της μεθοδολογίας που χρησιμοποιήσαμε για την διεξαγωγή της έρευνάς μας.

1.1 Λαϊκισμός και Δημοκρατία

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, μελετάμε την επιχειρηματολογία των βουλευτών του Ελληνικού Κοινοβουλίου στην Ολομέλεια της 27ης Ιουνίου 2015 σχετικά με τη διεξαγωγή ή μη δημοψηφίσματος, ακολουθώντας τον ορισμό για τον Λαϊκισμό ως μια ιδεολογία που θεωρεί ότι η κοινωνία είναι τελικά χωρισμένη σε δύο ομοιογενείς και ανταγωνιστικές ομάδες «τον αγνό λαό» και «τις διεφθαρμένες ελίτ», και η οποία θεωρεί ότι η πολιτική πρέπει να είναι μια έκφραση της γενικής βούλησης του λαού.

Ο όρος του λαϊκισμού αποτελεί παραδοσιακά ένα αντικείμενο σύγχυσης μεταξύ των πολιτικών επιστημόνων. Μια πρώτη παραδοσιακή προσέγγιση θεωρεί τον ποпуλισμό κατά βάση μια στρατηγική πολιτικής κινητοποίησης (του λαού) όπως συμβαίνει σε τυπικές ομιλίες παραδοσιακών πολιτικών. Λαϊκιστικά κόμματα και ηγέτες αναφέρονται στην εξουσία του απλών πολιτών προκειμένου να αμφισβητήσουν τη νομιμοποίηση του υπάρχοντος πολιτικού κατεστημένου. Άλλες παραδοσιακές προσεγγίσεις θεωρούν τον λαϊκισμό ως ένα τύπο οργάνωσης της πολιτικής ή μεθόδου άσκησης της πολιτικής. Σε αυτό το πλαίσιο λαϊκιστές πολιτικοί υιοθετούν ένα συγκεκριμένο στυλ επικοινωνίας σύμφωνα με το οποίο προτείνουν απλές λύσεις σε πολύπλοκα προβλήματα με τρόπο που να διεγείρουν την κοινή λογική των απλών πολιτών απαξιώνοντας την διανοήση της υπάρχουσας ελίτ [4].

Στην Ελλάδα όπως ορίζει το Σύνταγμα στο Άρθρο 1 «Το πολίτευμα της Ελλάδας είναι Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία. Θεμέλιο του πολιτεύματος είναι η λαϊκή κυριαρχία και όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το Λαό, υπάρχουν υπέρ αυτού και του Έθνους και ασκούνται όπως ορίζει το Σύνταγμα». Την ίδια στιγμή, όπως αναφέρει το Άρθρο 50 παρ. 2 του Συντάγματος, οι Βουλευτές αντιπροσωπεύουν το Έθνος και γίνεται αντιληπτό πως στη χώρα μας είναι υπαρκτό το περιθώριο αλληλοσυμπλήρωσης αμεσοδημοκρατικών και αντιπροσωπευτικών θεσμών και πρακτικών ιδίως όταν διαβάζουμε στο Άρθρο 47 παρ. 2 του Συντάγματος ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας προκηρύσσει με διάταγμα δημοψήφισμα για κρίσιμα εθνικά θέματα, ύστερα από απόφαση της απόλυτης πλειοψηφίας του όλου του αριθμού των Βουλευτών, που λαμβάνεται με πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου (περίπτωση στην οποία εμπίπτει η προκήρυξη Δημοψηφίσματος το 2015). Από τα παραπάνω συνάγεται το συμπέρασμα ότι οι Βουλευτές πρωτίστως αντιπροσωπεύουν το λαό και ως εκ τούτου αξίζει να

διερευνηθεί ποιες επιρροές διαμορφώνουν το λόγο και την συμπεριφορά τους εντός του κοινοβούλιου σχετικά με την εκφορά λαϊκίστικου λόγου.

Υπό αυτό το πρίσμα έχει ενδιαφέρον στην περίπτωση μας να αναφερθούν οι ορισμοί που αφορούν τον λαϊκισμό και αντικατοπτρίζουν μια θεώρηση της πραγματικότητας επηρεασμένη είτε από αριστερές είτε από δεξιές ιδεολογικές καταβολές, ώστε να κατανοηθούν (στο μέτρο του δυνατού) τα κίνητρα και το είδος λαϊκίστικων αναφορών καθώς κινούμαστε από το ένα άκρο στο άλλο (στον νοητό παραδοσιακό άξονα αριστεράς-δεξιάς).

Υπάρχουν τρεις σχολές λαϊκισμού ο Βορειοαμερικάνικος «ιστορικός» λαϊκισμός που συνδέεται με την αλλαγή της οικονομίας των ΗΠΑ κατά τον 19ο αιώνα και το πέρασμα από την αγροτική στην βιομηχανική παραγωγή.

Ο ρωσικός «ιστορικός» λαϊκισμός που συνδέεται με την κινηματική δράση των διανοουμένων κατά το τέλος της Ρωσικής Αυτοκρατορίας και δημιούργησε το όραμα της αλληλεγγύης και της ισότητας, το οποίο και βοήθησε την εξάπλωση του κουμμουνισμού.

Και τέλος ο «κλασικός» Νοτιοαμερικάνικος λαϊκισμός ο οποίος έχει ηγετικό χαρακτήρα και έχει ως στόχο να συσπειρώσει τον λαό γύρω από έναν ηγέτη [5]. Εκεί έχει και τις βάσεις του ο σύγχρονος λαϊκισμός σύμφωνα με τον Κόρτε, ο οποίος επιτρέπει σε νέους ηγέτες να χειρίζονται και να χειραγωγούν μέσα από την «Δημοκρατία των ΜΜΕ» [5]. Πιο συγκεκριμένα, ο σύγχρονος λαϊκισμός, είναι απότοκο της κοινωνικο-οικονομικής κρίσης και χρησιμοποιείται από τις ελίτ ως εργαλείο όχι μόνο ανέλιξης στην εξουσία αλλά και διακυβέρνησης. Οι κίνδυνοι από αυτήν την χρήση του λαϊκισμού είναι πολλοί αλλά ο σημαντικότερος είναι πως μπορεί να δημιουργήσει έναν «τύπο καθεστώτος», με κυρίαρχο χαρακτηριστικό τον βοναπαρτισμό [6], της ανάδειξης, δηλαδή, μιας πολιτικής προσωπικότητας σε ρόλο Μεσσία, που υψώνεται (ή θέλει να πείσει τους άλλους ότι υψώνεται) πέρα από κοινωνικές τάξεις και ιδεολογίες και συνομιλεί απευθείας με τον «λαό», παραμερίζοντας κόμματα, δημοκρατικούς θεσμούς και κάθε είδους διαδικασίες πολιτικής εκπροσώπησης [7].

Ο Καρλ Πόππερ είχε πει «Αλλά η ισχυρότερη ένσταση κατά της θεωρίας της λαοκρατίας είναι, ίσως, ότι προωθεί την παράλογη ιδεολογία μιας δεισιδαιμονίας. Την αυταρχική και σχετικιστική δεισιδαιμονία, δηλαδή, ότι ο λαός (ή η πλειοψηφία) δεν μπορεί να έχει άδικο και δεν μπορεί να κάνει κάτι άδικο.» Σε αυτό το πλαίσιο τάσσεται και κατά των δημοψηφισμάτων αφού οδηγούν στην αποποίηση της ευθύνης και στην μεταβίβασή της στον «λαό». Στην αντίθετη όχθη ο Ερνέστο Λακλάου θεωρεί πως ο λαϊκισμός αποτελεί εργαλείο εξύψωσης του λαού σε πολιτικό υποκείμενο [6]. Θέση η οποία θα μπορούσε να ισχύει μόνο

αν η λαοκρατία του Πόππερ συναντούσε τον ορθολογισμό και την συνεχή επιδίωξη της γνώσης και της επαναξιολόγησης των δεδομένων.

Σύμφωνα δε με τον Taggart «ο λαός είναι μια ιδέα τόσο εύπλαστη και ευέλικτη όσο ο λαϊκισμός τη θέλει να είναι [5]. Για τον Frank Decker ο λαϊκισμός αποτελεί μια διαμαρτυρία έναντι στην καθεστηκυία τάξη, απευθύνεται στα χαμηλά κοινωνικά στρώματα αποτελεί ένα φαινόμενο που πηγάζει από τις κοινωνικές κρίσεις του μοντερνισμού, δεδομένου ότι υπάρχει μια συστημική εποπτεία σχεδόν σε κάθε μορφής κοινωνικοοικονομοπολιτικής εξέλιξης η οποία και χρησιμοποιεί υπεραπλουστευμένα αναλυτικά μοντέλα [8].

Ενώ για την Margaret Canovan, ο λαϊκισμός στις σύγχρονες κοινωνίες εκφράζεται ως η ενδυνάμωση του λόγου του λαού έναντι των μορφών εξουσίας και των κυρίαρχων συμπεριφορών και απόψεων της κοινωνίας [8]. Δίνοντάς μας έτσι έναν ορισμό ο οποίος δεν αναγνωρίζει στον λαϊκισμό αρνητικό πρόσημο χειραγώγησης όπως είχαμε δει ως τώρα αλλά τον εξετάζει από την σκοπιά της φωνής του λαού και όχι της δημιουργίας μιας φωνής με σκοπό την καθοδήγηση του λαού με στόχο την επιβολή κυριαρχίας έναντί του.

Ταυτόχρονα ο λαϊκισμός σύμφωνα με τη σύγχρονη θεωρία φαίνεται να έχει κοινωνικοοικονομικά αίτια, τα οποία πηγάζουν τόσο από τη διαφορά κουλτούρας ανάμεσα σε αυτούς που έχουν μια πιο πατροπαράδοτη στάση ζωής και σε όσους έχουν μια πιο κοσμοπολίτικη. Την ίδια στιγμή, η οικονομική κρίση, η μεταναστευτική κρίση, οι εισοδηματικές ανισότητες και η άνθιση της Κίνας στις αγορές, επηρεάζουν ακόμα περισσότερο το φαινόμενο του λαϊκισμού μιας και δημιουργούν αίσθημα κοινωνικής και οικονομικής ανασφάλειας [9].

Σύμφωνα με τον Κόρτε ο λαϊκισμός αποτελεί «εργαλείο σύγχρονης διακυβέρνησης, και υπηρετεί ως στρατηγική την κινητοποίηση και εξασφάλιση συναίνεσης» [5]. Για την ύπαρξη ενός λαϊκίστικου κινήματος δύο συνιστώσες είναι απαραίτητες η ενότητα και το πλήθος των ακολούθων. Η επίτευξη ενότητας στα λαϊκίστικα κινήματα επιτυγχάνεται μέσα από τη δημιουργία μιας φιλοσοφίας η οποία βασίζεται στις αρχές της κλειστότητας, της οριοθέτησης, του αποκλεισμού και της καθαρότητας.

Σύμφωνα με τη σχολή του Έσεξ, «ο λαϊκισμός αποτελεί μορφή πολιτικού λόγου, ως ένα δίκτυο νοήματος που συγκροτεί πολιτικές ταυτότητες και εμψυχώνει πολιτικές πρακτικές» [10,11]. Σε αυτό το πλαίσιο ο λαϊκισμός εντοπίζεται μέσα από δυο κριτήρια, την ίδια την χρήση της λέξης «λαός» και την υιοθέτηση του προτύπου της διπολικής κοινωνίας του «εμείς» και του «εσείς», όπου το «εσείς» αντιπροσωπεύει ανάλογα με την ιδεολογία του πολιτικού που το

χρησιμοποιεί την φαυλότητα της κοινωνίας και του πολιτικού συστήματος. Σε αυτό το σημείο θα θέλαμε να τονίσουμε πως η χρήση της έννοιας λαός λειτουργεί κλιμακωτά όσο πιο κοντά στην αριστερή ιδεολογία βρίσκεται ένα κόμμα και αντικαθίσταται από υποομάδες οι οποίες αποτελούν ή αποσκοπούν να αποτελέσουν μια κυρίαρχη ελίτ, έστω και εθνοτική, όσο κινούμαστε προς την άκρα δεξιά.

Για τον Παπαδόπουλο (2002) ο λαϊκισμός είναι οι αθετημένες υποσχέσεις της δημοκρατίας [5]. Ένας άλλος ορισμός μας έρχεται από τον Mudde όπου ορίζει τον λαϊκισμό ως μια «ιδεολογία η οποία πιστεύει πως η κοινωνία είναι διαχωρισμένη σε δυο ομοιογενείς και αντιμαχόμενες ομάδες, τον αγνό κόσμο έναντι της διεφθαρμένης ελίτ. Οι ομάδες αυτές διαφωνούν σχετικά με το αν η πολιτική θα έπρεπε να είναι *volonté Générale*, αποτέλεσμα δηλαδή της λαϊκής επιταγής [9].

Στην Ελλάδα, η έννοια του λαϊκισμού εισήχθη το 1970 και από τους πρωτεργάτες της θεωρείται το ΠΑΣΟΚ το οποίο και σε μια προσπάθειά του να αυξήσει το εκλογικό του κοινό κατάφερε να αλλοιώσει τις διαφορές ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες και να ταυτίσει το αντίπαλο πολιτικό δέος με τα ξένα συμφέροντα, τα προνόμια και την οπισθοδρόμηση [12].

Η κρίση στην Ελλάδα υπήρξε αποτέλεσμα της «λαϊκίστικης δημοκρατίας», δηλαδή μιας δημοκρατίας στην οποία τόσο η κυβέρνηση όσο και ο κυριότερος αντίπαλος της, η αξιωματική αντιπολίτευση, είναι λαϊκιστές. Δύο μηχανισμοί έκαναν αυτό το σύστημα να διαρκέσει τρεις δεκαετίες. Ο πρώτος ήταν η διάθεση του κράτους να διανέμει πολιτικές θέσεις και ο δεύτερος ήταν το κομματικό σύστημα που εξασφάλιζε την ευρεία παροχή πολιτικών ωφελειών μέσω της ανακύκλωσης των κομμάτων στην εξουσία. Με 2 δυνατά λαϊκίστικα κόμματα να εναλλάσσονται στην εξουσία και να ελέγχουν ένα γενναιόδωρο κράτος πρόθυμο να κάνει πολιτικές «χάρες» οι ψηφοφόροι εκπαιδεύτηκαν στο να «αρπάζουν» ότι μπορούν από το κράτος κυρίως μέσω της συναλλαγής τους με αυτό διαμέσου των επαφών τους στα κόμματα παρά να επιχειρούν μέσω της αγοράς και του ανταγωνισμού.

Επίσης, έμαθαν μέσω της εκλογικής επαναληψιμότητας ότι ακόμα και αν το ένα κόμμα έχανε σε μια εκλογική αναμέτρηση ήταν πολύ πιθανό να επιστρέψει στον επόμενο γύρο. Οι πολιτικοί έμαθαν ότι δεν υπάρχει κάποιος όφελος από το να προχωρούν σε μεταρρυθμίσεις, η κοινωνία θα τους τιμωρούσε γι' αυτό στην επόμενη ψηφοφορία. Βάσει αυτής της ευρέως διαδεδομένης αντίληψης, η λαϊκίστικη δημοκρατία της Ελλάδας λειτούργησε σχετικά καλά μέχρι το ξέσπασμα της κρίσης, όπου αμέσως φανερώθηκε ότι η Ελλάδα είχε ξεμείνει από

πόρους. Από αυτή τη στιγμή, ήταν θέμα χρόνου μέχρι τις εκλογές του 2012 να επιβεβαιωθεί η κατάρρευση του λαϊκίστικου δημοκρατικού συστήματος της Ελλάδας [13].

Όμως ο λαϊκισμός αν και έχει συνδεθεί με την άσκηση αρνητικών πρακτικών καθοδήγησης των πολιτών κατά τους Mudde και Kaltwasser δεν έχει πάντα αρνητική χροιά μιας και η χρήση του μπορεί να λειτουργήσει ως μέσω επιδιόρθωσης κοινωνικών ανισορροπιών και επίτευξης κοινωνικής συνοχής [10]. Για τους Dornbusch και Edwards [14] ο λαϊκισμός, αποτελεί μια «οικονομική προσέγγιση που δίνει βαρύτητα στην ανάπτυξη και στην αναδιανομή του εισοδήματος και συρρικνώνει τους κινδύνους του πληθωρισμού και του ελλειμματικού προϋπολογισμού, των εξωγενών παραγόντων και των αντιδράσεων των αγορών σε επιθετικές και εκτός αγορών πολιτικές» [9].

Πάντως στην Ευρώπη φαίνεται ότι τα μέτρα λιτότητας που έφερε η οικονομική κρίση ευνόησαν την άνοδο του λαϊκισμού στα κράτη μέλη. Το φαινόμενο αυτό φαίνεται να γιγαντώθηκε εξαιτίας της αδιαφορίας ή και συνεπικουρίας των πολιτικών κομμάτων προς αυτήν την πολιτική κατεύθυνση. Πιο συγκεκριμένα τα κεντρώα και δεξιά κόμματα φαίνεται να υποστήριζαν τα μέτρα λιτότητας που ταλάνισαν τους λαούς της Ευρώπης και ειδικά της Μεσογείου. Από την άλλη τα κόμματα με πιο αριστερό προσανατολισμό αν και φαίνεται να κατέκριναν την εφαρμογή των δημοσιονομικών μέτρων συχνά είτε συμμετείχαν είτε απλά εφάρμοζαν καταγγελτική πολιτική δίχως την παρουσίαση βιώσιμων εναλλακτικών [8].

Στον αντίποδα δημοψηφισμάτων και λαϊκισμού που μελετούμε στην παρούσα εργασία υπάρχει η σύνδεση κυνισμού και συμμετοχής στα δημοψηφίσματα, η οποία και έγινε αντικείμενο μελέτης σε δημοψηφίσματα που έλαβαν χώρα σε Αμερική αλλά και σε άλλα κράτη μέλη όπως η Δανία. Η θεωρία αυτή υποστηρίζει ότι ακριβώς αυτή η ρητορική του λαϊκισμού που συχνά συνδέεται με τα δημοψηφίσματα δημιουργεί κλίμα απάθειας στους πολίτες, οι οποίοι είναι επιφυλακτικοί έναντι όσων λέγονται. Αυτό που δεν έχει αποκρυσταλλωθεί μέχρι στιγμής είναι αν αυτός ο κυνισμός επηρεάζει σημαντικά την συμμετοχή των πολιτών στις κάλπες [15].

Σύμφωνα με τους μελετητές ο κυνισμός αυτός πηγάζει από την αδυναμία τόσο των πολιτικών όσο και των ΜΜΕ, να επικεντρωθούν σε βασικά επιχειρήματα τα οποία σχετίζονται με το κύριο θέμα των δημοψηφισμάτων και αντ' αυτού, αναλώνονται στην πιθανολογία σχετικά με το αποτέλεσμα αλλά και στις βασικές θέσεις και επιδιώξεις των πολιτευτών που εμπλέκονται στο δημοψήφισμα [15].

1.2 Λαϊκισμός και πολιτικές ομάδες στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

Ο λαϊκισμός είναι ένα πρόβλημα που δεν είναι ούτε μοναδικό ούτε νέο στην Ευρώπη. Ωστόσο, μια σειρά από κρίσεις στην Ε.Ε., όπως το Brexit, η προσφυγική κρίση, η κλιματική αλλαγή και η άνοδος αντι-φιλελεύθερων καθεστώτων στην Ανατολική Ευρώπη, όλα αυξάνουν την πίεση στους Ευρωπαϊκούς θεσμούς. Οι εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το 2019 ανέδειξε μια σημαντική στροφή στην προεκλογική εκστρατεία, τα αποτελέσματα και το σχεδιασμό πολιτικών που ήταν άμεσα επηρεασμένα από τις προαναφερθείσες κρίσεις.

Μία από τις σημαντικές προκλήσεις τις ακαδημαϊκής κοινότητας έγκειται στην κατανόηση του πολιτικού φαινομένου της αύξησης των κομμάτων της λαϊκίστικης ακροδεξιάς τις τελευταίες δυο δεκαετίες σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Ακόμη και αν δεν υπάρχει ακόμα μια κατάλληλη θεωρία για τον λαϊκισμό και ο όρος κυρίως σχετίζεται με την πολιτική διαμάχη είναι πιθανό να καθιερώσουμε κάποια κοινά χαρακτηριστικά ανάμεσά τους. Ακόμη, μέσα από την ανάλυση της Ευρωπαϊκής μορφής λαϊκισμού στα ακροδεξιά κόμματα κάποιος μπορεί να κατανοήσει καλύτερα όχι μόνο την εκλογική τους συμπεριφορά αλλά και τον αντίκτυπο αυτών των κομμάτων στις πολιτικές της Ε.Ε.

Ακροδεξιά κόμματα μπορεί να συναντήσει κανείς σε αρκετές χώρες, ήδη από το 1980 και γενικά φαίνεται να αποτελούν απειλή στη (φιλελεύθερη) δημοκρατία. Μοιράζονται ένα συγκεκριμένο αριθμό κεντρικών αξιών και συχνά χρησιμοποιούν λαϊκίστικες στρατηγικές για να αποκτήσουν και να διατηρήσουν την εξουσία. Ωστόσο, ακόμη δεν υπάρχει κοινή άποψη, συναίνεση, ως προς το πώς να ορίσουμε τον λαϊκισμό στο πλαίσιο των ακροδεξιών κομμάτων ή πώς να περιγράψουμε την διεθνή και υπερεθνική τους συμπεριφορά.

Μια κριτική που επιδέχεται ο όρος «λαϊκισμός» είναι ότι χρησιμοποιείται ευρέως στις διαμάχες με πολιτικούς αντιπάλους για να τους αποδοκιμάσει και ταυτόχρονα, είναι πολύ ασαφής ώστε να μπορεί να περιγράψει κάθε πολιτικό. Η θεωρητική προσέγγιση να υιοθετήσουμε τον ελάχιστο δυνατό ορισμό της έννοιας του λαϊκισμού, έχει αποδειχθεί η πιο επιτυχημένη προσπάθεια να ερμηνευθούν οι αιτίες και τα αποτελέσματα του λαϊκισμού, επιτρέποντας να εφαρμοστεί σε πολλές διαφορετικές χώρες και περιεχόμενα.

Αυτή η προσέγγιση, για τον λαϊκισμό στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και ειδικότερα στις Ευρωεκλογές του 2014 και του 2019, εστιάζει στο να οριστεί ο λαϊκισμός ως μια ρητορική όπου γίνεται μια ηθική και μανιχαϊστική διάκριση μεταξύ του «αγνού λαού» και της «διεφθαρμένης ελίτ». Αντιστοίχως, ο Mudde ορίζει τον λαϊκισμό ως ιδεολογία ισχνού πυρήνα που θεωρεί τη κοινωνία διαιρεμένη σε δύο ομοιογενείς και ανταγωνιστικές ομάδες, «τους

αγνούς ανθρώπους» έναντι της «διεφθαρμένης ελίτ», και η οποία επιχειρηματολογεί ως προς το ότι η πολιτική πρέπει να αποτελεί γενική έκφραση της επιθυμίας του λαού.

Ένα από τα μεγαλύτερα πλεονεκτήματα αυτής της προσέγγισης είναι ότι αντιλαμβάνεται τον λαϊκισμό ως μια ιδεολογία «ισχνού πυρήνα», που σημαίνει ότι πάντα εμφανίζεται ως μέρος άλλων «εννοιών ή ιδεολογικών οικογενειών». Αυτό μας επιτρέπει να αντιληφθούμε πώς βλέπουμε στις μέρες μας των λαϊκισμό, σε συνδυασμό με μια ποικιλία από διαφορετικές ιδεολογίες, συμπεριλαμβανομένου του εθνικισμού.

Προκειμένου να ορίσουμε το ιδεολογικό περίγραμμα των ακροδεξιών κομμάτων στην Δυτική Ευρώπη, πρέπει να παρατηρήσουμε τον διάλογο «του λαού» κατά «των ελίτ» στην πράξη. Για τα ακροδεξιά κόμματα «ο λαός» κατά τη γνώμη τους δεν απειλείται μόνο από «την ελίτ» (πολιτική, πολιτιστική, οικονομική, δικαστική, μεταξύ άλλων), αλλά από την παρουσία των «επικίνδυνων άλλων» που εκπροσωπείται κυρίως από τους μετανάστες, οι οποίοι δεν θα ενστερνίζονταν τις αξίες του λαού και γι' αυτό το λόγο απειλούν την ευημερία του έθνους κράτους. Από αυτή την άποψη, τα σύγχρονα ακροδεξιά κόμματα στην Δυτική Ευρώπη μοιράζονται στον πυρήνα τους κοινές αξίες και πολιτικές που θα μπορούσαν να συνοψιστούν στις τοπικιστικές, εθνικιστικές, αυταρχικές και ευρωσκεπτικιστικές τους θέσεις.

Όπως ο Mudde εξηγεί, ο νατιβισμός 'υπηρετεί το να κατοικείται το κράτος μόνο από τις ιθαγενείς ομάδες και ότι τα μη-ιθαγενή (ή ξένα) στοιχεία, είτε πρόκειται για άτομα είτε για ιδέες, απειλούν σημαντικά την ομοιογένεια του κράτους'. Αυτή η πλευρά των αξιών που βρίσκονται στον πυρήνα των ακροδεξιών κομμάτων είναι σημαντικό να κατανοηθούν καθώς εξηγούν και την εκλογική επιτυχία τους. Η κοινωνικο-πολιτισμική διαμάχη είναι ιδιαίτερα δεσπόζουσα στον δημόσιο διάλογο, με τα ζητήματα που αφορούν την κουλτούρα, τις αξίες και την ταυτότητα να βρίσκονται στο κέντρο της διαφοράς μεταξύ των κομμάτων στο πολιτικό φάσμα.

Ενώ η κοινωνικο-οικονομική διάσταση έχει μείνει στην άκρη, η κοινωνικο-πολιτισμική διάσταση έχει κατακλύσει τον πολιτικό λόγο και ταυτόχρονα ζητήματα όπως η μετανάστευση, ο έλεγχος στα σύνορα και εθνικές εντάσεις άρχισαν να τοποθετούνται υψηλότερα στη λίστα με τις προτιμήσεις των ψηφοφόρων. Κατά συνέπεια, αυξήθηκε και το κίνητρο για τις ακροδεξιές παρατάξεις να δραστηριοποιηθούν. Άλλα θέματα, όπως η κλιματική ατζέντα, θεωρούνται μέρος «της κοσμοπολίτικης ατζέντας της ελίτ» και γι' αυτό το λόγο δεν είναι συμβατή με τις αυταρχικές και εθνικιστικές αξίες των ακροδεξιών κομμάτων, τείνει να περιθωριοποιούνται.

Ταυτόχρονα, υπάρχει μεγάλη συζήτηση σχετικά με την συμβατότητα της ακροδεξιάς με την δημοκρατία, ιδίως λόγω της αυταρχικής της φύσης. Καταρχήν, είναι σημαντικό να διαχωρίσουμε την ακροδεξιά από τον ‘ακροδεξιό εξτρεμισμό’, ο οποίος αντιτίθεται ευθέως στην δημοκρατία. Ωστόσο, ενώ περιγράφουν τον εαυτό τους ως υπερασπιστές της «αληθινής δημοκρατίας» και «της θέλησης του απλού λαού», τα ακροδεξιά κόμματα επίσης απορρίπτουν τις έννοιες του πλουραλισμού και αρκετούς από τους θεσμούς που είναι συμφυείς με το φιλελεύθερο δημοκρατικό μοντέλο, επικαλούμενοι την λαϊκή κυριαρχία ως μια αρχή για να κατακρίνουν την δικαιοσύνη και τα μέσα.

Αυτή η επίκληση της λαϊκής κυριαρχίας είναι ένα επιχείρημα για την υιοθέτηση Ευρωσκεπτικιστικών θέσεων από τα ακροδεξιά κόμματα, καθώς «αρκετά λαϊκίστικά κόμματα κατηγορούν την πολιτική ελίτ ότι βάζει τα συμφέροντα της Ε.Ε. πάνω από αυτά των κρατών». Για εκείνα τα κόμματα, η Ε.Ε. αντιπροσωπεύει την παγκοσμιοποίηση και τον πολυπολιτισμό, δηλαδή μια αληθινή απειλή για την πολιτισμική ομοιογένεια των Ευρωπαϊκών εθνών-κρατών, με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζουν τα εγκαθιδρυμένα κόμματα, τα ΜΜΕ και τους διανοούμενους ως ελιτιστές προδότες της χώρας τους λόγω της υποστήριξης που οι τελευταίοι παρέχουν στην Ε.Ε.

Ωστόσο, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι όλα τα κόμματα της οικογένειας των ριζοσπαστικών κομμάτων έχουν την ίδια άποψη για την Ευρωπαϊκή ενσωμάτωση, με εκείνα που επιδιώκουν την αποχώρηση από την Ε.Ε. ως κύριο στόχο τους να είναι μειονότητα. Παρόλα αυτά, τα περισσότερα από αυτά τα κόμματα υιοθετούν μια πραγματιστική προσέγγιση στο θέμα. Η Ευρωπαϊκή τους θέση συνεχίζει να ορίζεται κυρίως από το εθνικιστικό τους πλαίσιο και τις στρατηγικές που ακολουθούνται από τα κόμματα στο τοπικό τους σύστημα.

Τελικά, όσο οι ομάδες της ακροδεξιάς πτέρυγας αντιτίθενται σε ένα υπερεθνικό σύστημα όπως η Ε.Ε, θεωρούν απαραίτητο να εμπλέκονται πολιτικά σε υπερεθνικό επίπεδο επειδή «όπως κάθε άλλος είδος πολιτικής οργάνωσης», οι ακροδεξιές οργανώσεις δεν υφίστανται στο κενό, αλλά αντίθετα είναι ενσωματωμένα σε ένα μεγαλύτερο πλαίσιο πολυεπίπεδης διακυβέρνησης». Πραγματικά, τα ακροδεξιά κόμματα σήμερα τείνουν να χαίρονται να επιδεικνύουν ότι έχουν ένα κοινό έργο να επιτελέσουν καθώς οι διασυνδέσεις τους σε διεθνές επίπεδο αυξάνουν σημαντικά. Η πιο επίσημη ένωση που αυτά τα κόμματα εκπροσωπούν είναι διαμέσου των συμμαχιών στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Παρόλα αυτά, ακόμη κι αν τα ακρωνύμια των συμμαχικών ομάδων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δεν έχουν ιδιαίτερη απήχηση στο μέσο ψηφοφόρο, η σύνδεση με άλλα ξένα

κόμματα και ειδικά άλλες λαϊκίστικες πολιτικές φιγούρες τείνουν να επιδιώκονται από τα ακροδεξιά κόμματα και να εκλαμβάνονται θετικά από τους υποστηρικτές τους. Εδώ, οι στρατηγικές των ακροδεξιών κομμάτων τείνουν να χωρίζονται, είτε θέλοντας να εκληφθούν ως «σεβαστοί ακραίοι» ικανοί να διασφαλίσουν κυρίαρχες συμμαχίες ή ως «περήφανοι λαϊκιστές». Γι' αυτό το λόγο, τα κόμματα που στόχευαν στον χαρακτηρισμό «σεβαστοί ακραίοι» διένυαν μια διαδικασία ένταξης στο κυρίαρχο ρεύμα, ενώ οι «περήφανοι λαϊκιστές» επιχειρούσαν μια μέθοδο «κανονικοποίησης».

Αυτή η μέθοδος έλαβε χώρα όχι μόνο στην Ευρώπη, αλλά σε όλο τον κόσμο, καθώς τα ακροδεξιά κόμματα και οι πολιτικές τους έγιναν με τον χρόνο πιο κοινά και αποδεκτά για τους ψηφοφόρους. Γι' αυτό το λόγο ο Caiani γράφει ότι «ακροδεξιά κινήματα μπορούν σε ένα αυστηρό πλαίσιο να θεωρηθούν ως εθνικιστικές οργανώσεις, ωστόσο συχνά οι ιδεολογίες τους συνθέτουν εθνικά και διακρατικά οράματα» καθώς τα κόμματα ή μη κομματικές οργανώσεις όλο και περισσότερο αναγνωρίζουν τη σημασία της διακρατικής αρένας και η κινητοποίησή τους κατευθύνεται σε διακρατικούς θεσμούς και πολιτικούς, ιδιαίτερα στο ζήτημα που αφορά την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

Η συμπεριφορά των ακροδεξιών κομμάτων τα τελευταία λίγα χρόνια δείχνει ανάπτυξη στο διεθνή και υπερεθνικό λαϊκισμό ακόμη και αν τα κόμματα δεν δρουν ως μια ιδεολογικά ομοιογενοποιημένη ομάδα. Όπως το θέτουν οι McDonnell and Werner αυτό σημαίνει στην πράξη ότι οι ακροδεξιοί λαϊκιστές παρουσιάζουν τους εαυτούς τους όχι μόνο ως να εργάζονται με παρόμοιες πολιτικές παρατάξεις στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για να υπερασπιστούν τους λαούς των κρατών τους από μια σειρά από κακές «ελιτ» και «επικίνδυνους άλλους» που τους απειλούν σε εθνικό επίπεδο αλλά επίσης ότι ενεργούν κατ' αυτό τον τρόπο ώστε να υπερασπιστούν τον λαό της Ευρώπης από τις ελιτ και τους «επικίνδυνους άλλους» σε ηπειρωτικό επίπεδο.

Οι McDonnell and Werner αναγνωρίζουν τρεις κύριους λόγους γι' αυτό. Ένας λόγος είναι η υποστήριξη για ένταξη στην Ε.Ε. στη χώρα τους. Ο δεύτερος λόγος είναι η πιθανότητα να αλλάξουν την Ευρώπη με τις ιδέες τους επειδή πολλά από τα κύρια θέματά τους (για παράδειγμα η μετανάστευση) θεωρούνται Ευρωπαϊκά ζητήματα. Τέλος, τα ακροδεξιά κόμματα βλέπουν τον εαυτό τους όλο και περισσότερο ως μέρος ενός παγκόσμιου πολιτικού κύματος και δεν εστιάζουν πια τις δραστηριότητές τους μόνο στα κράτη τους, αλλά επίσης στο να μεταδώσουν την άποψή τους για τον κόσμο σε όσο περισσότερα κράτη μπορούν. Επιπλέον, οι ακροδεξιοί λαϊκιστές βλέπουν την επιρροή τους να αυξάνει τόσο σε εθνικό όσο και Ευρωπαϊκό

επίπεδο, καθώς ο λαϊκίστικος λόγος που στηρίζεται σε μια μανιχαϊστική άποψη «του λαού» εναντίον της «ελίτ» ερμηνεύεται ως η αντίληψη του αντίστοιχου εθνικού «λαού» εναντίον των διεφθαρμένων ελίτ (συμπεριλαμβανομένης της «τεχνοκρατικής Ε.Ε.» και των «άλλων» (για παράδειγμα, μετανάστες). «Ο λαός» τώρα δεν είναι απλά μια εθνική αντίληψη αλλά μια υπερεθνική, καθώς οι ακροδεξιοί λαϊκιστές στην Ευρώπη νιώθουν ότι δεν είναι πια μόνοι στην Ε.Ε. και η παρουσία τους θεωρείται κανονική στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, καθώς φαίνεται να εμφανίζονται ως οι «σωτήρες της Ευρώπης».

Έρευνα που διεξήχθη σχετικά με τα αποτελέσματα των Ευρωεκλογών το 2014 και το 2019 δείχνει ότι ο Ευρωπαϊκός λαϊκισμός χαρακτηρίζεται από την εντύπωση ότι οι έννοιες «λαός» και «ελίτ» έχουν μεταφερθεί από εθνικό σε υπερεθνικό επίπεδο και μετουσιώνονται στη διαμάχη μεταξύ του λαού και των διεφθαρμένων ελίτ που σε υπερεθνικό επίπεδο εκπροσωπούν οι τεχνοκράτες της Ε.Ε.

Παρά το γεγονός ότι πέτυχαν στις εθνικές εκλογές και σε σύγκριση με τις Ευρωεκλογές του 2014, τα λαϊκίστικα κόμματα δεν πέτυχαν όσο είχε προβλεφθεί στις Ευρωεκλογές του 2019. Σύμφωνα με τα λόγια του Karnitschnig : «το γάβγισμα των ακροδεξιών της Ευρώπης ήταν χειρότερο από το δάγκωμά τους».

Ο Πίνακας 1 δείχνει μια γενική σύγκριση ανάμεσα στις πολιτικές ομάδες στις ευρωεκλογές του 2014 και του 2019. Βλέποντας συγκεκριμένα τα αποτελέσματα των λαϊκίστικων ομάδων και τις θέσεις τους διαπιστώνονται τα εξής: α. Υπάρχει μείωση στον αριθμό των θέσεων στις 2 μεγαλύτερες πολιτικές ομάδες (Ευρωπαϊκό Λαϊκό Κόμμα και Σοσιαλδημοκράτες), β. Υπάρχει μείωση στις θέσεις του λαϊκίστικου κόμματος των «Ευρωπαίων Συντηρητικών και Μεταρρυθμιστών», γ. παρά την απεγγραφή της πολιτικής ομάδας «Ευρώπη της Ελευθερίας και της Άμεσης Δημοκρατίας» κυρίως λόγω της αποχώρησης των βουλευτών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου από το Ηνωμένο Βασίλειο, η νέα επιτυχής πολιτική ομάδα «Κόμμα Ταυτότητας και Δημοκρατίας» τα πήγε σχετικά καλά για νέα πολιτική ομάδα, λαμβάνοντας 73 θέσεις και έγινε η 5η μεγαλύτερη ομάδα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Τα αποτελέσματα των Ευρωεκλογών έδειξαν τελικά ότι έγινε μια στροφή από τις μεγαλύτερες συμμαχίες του κέντρου σε μικρότερες συμμαχίες όπως οι ακροδεξιές πολιτικές ομάδες στο Ευρωκοινοβούλιο. Οι εκστρατείες αυτών των ακροδεξιών κομμάτων έδειξαν μια αυξημένη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης από λαϊκίστικα κόμματα σε σύγκριση με τα άλλα κόμματα, κάτι το οποίο αποδείχτηκε αποτελεσματικό με το κοινό τους, μαζί με μια συνέπεια στα Ευρωσκεπτικιστικά, αντί-θεσμικά και αντι-μεταναστευτικά προεκλογικά τους

μηνύματα. Ο αντίκτυπος που προκύπτει από τα αποτελέσματα των Ευρωεκλογών στα ανθρώπινα δικαιώματα δείχνει τη μεγάλη σημασία των Ευρωεκλογών ως θεσμό της Ε.Ε.

Τέλος, στα πλαίσια της παρούσας εργασίας εργαστήκαμε κάνοντας την υπόθεση ότι τα ελληνικά κόμματα που έχουν φιλικές προς την Ε.Ε. θέσεις και δεν εντάσσονται σε ακραίες πολιτικές ομάδες του Ευρωκοινοβουλίου είναι πιθανότερο να έχουν λιγότερα στοιχεία λαϊκισμού στο λόγο τους. Καθώς η εμπιστοσύνη στην Ε.Ε. και στην Δημοκρατία ταλανίστηκε ιδιαίτερα από δημοψηφίσματα όπως αυτό του Brexit αλλά και του Ελληνικού Δημοψηφίσματος το 2015 έχει ενδιαφέρον και νόημα να προχωρήσουμε στην ανάλυση της σχέσης των δημοψηφισμάτων με την Δημοκρατία [16].

Πίνακας 1: Αποτελέσματα Ευρωεκλογών 2014 – 2019

Ευρωεκλογές 2014		Ευρωεκλογές 2019	
Πολιτική Ομάδα	Θέσεις	Πολιτική Ομάδα	Θέσεις
EPP: Ευρωπαϊκό Λαϊκό Κόμμα (Χριστιανο-δημοκράτες)	216	EPP: Ευρωπαϊκό Λαϊκό Κόμμα (Χριστιανο-δημοκράτες)	182
S&D: Σοσιαλδημοκράτες	185	S&D: Σοσιαλδημοκράτες	154
ECR: Ευρωπαίοι Συντηρητικοί και Μεταρρυθμιστές	77	Renew Europe: Ανανεώστε την Ευρώπη	108
ALDE: Συμμαχία Φιλελευθέρων και Δημοκρατών για την Ευρώπη	69	Greens/EFA: Πράσινοι/Ευρωπαϊκή Φιλελεύθερη Συμμαχία	74
GUE/NGL: Ευρωπαϊκή Ενωτική Αριστερά/Βόρεια Πράσινη Αριστερά	52	ID: Κόμμα Ταυτότητας και Δημοκρατίας	73
Greens/EFA: Πράσινοι/Ευρωπαϊκή Φιλελεύθερη Συμμαχία	52	ECR: Ευρωπαίοι Συντηρητικοί και Μεταρρυθμιστές	62
EFDD: Ευρώπη της Ελευθερίας και της Άμεσης Δημοκρατίας	42	GUE/NGL: Ευρωπαϊκή Ενωτική Αριστερά/Βόρεια Πράσινη Αριστερά	41
ENF: Ευρώπη των Εθνών και της Ελευθερίας	36	NI: Μη εγγεγραμμένοι	57
NI: Μη εγγεγραμμένοι	20		
ΣΥΝΟΛΟ	749	ΣΥΝΟΛΟ	751

Πηγή: Source: European Parliament, 2020, Comparative Tool

1.3 Δημοψηφίσματα και Δημοκρατία

Δημοψήφισμα είναι ο τρόπος με τον οποίο το εκλογικό σώμα διατυπώνει τη βούλησή του σε ένα συγκεκριμένο ζήτημα (για την Ελλάδα όπως ορίζει το Άρθρο 44 παρ.2 του Συντάγματος, για κρίσιμο εθνικό θέμα) κατά τρόπο άμεσο, ευθύ και μέσα από άμεση, καθολική και μυστική ψηφοφορία [17].

Τα βασικά χαρακτηριστικά του δημοψηφίσματος είναι τρία: (i) Το υποκείμενο του δημοψηφίσματος. Υποκείμενο, είναι ο ίδιος ο λαός, το εκλογικό σώμα ως ανώτατο όργανο του κράτους, όπως ορίζει και η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας. (ii) Το περιεχόμενο της δημοψηφισματικής απόφασης, που αναφέρεται σε συγκεκριμένα βαρύνουσας σημασίας ζητήματα και δεν αφορούν την ανάδειξη προσώπων. (iii) Ο τρόπος σχηματισμού απόφασης. Η διαδικασία λήψης απόφασης διέπεται από τους συνταγματικούς κανόνες που αναφέρονται στη γραπτή ψήφο και ψηφοφορία. Τα γνωρίσματα αυτά διαμορφώνουν την έννοια του θεσμού και το διαφοροποιούν από άλλους συναφείς θεσμούς άμεσης δημοκρατίας [18].

Η γενικευμένη αντίληψη που επικρατεί σε σχέση με τα δημοψηφίσματα είναι ότι ευνοούν και ευνοούνται από συμπεριφορές που διακατέχονται λιγότερο από τη λογική και περισσότερο από την παρόρμηση, ως εκ τούτου προλείδνουν το έδαφος για την επικράτηση προσωπικοτήτων που θα μπορούσαν να παραπλανήσουν το λαό καθώς επίσης ενέχουν το κίνδυνο να επικρατήσουν συγκεκριμένες ομάδες συμφερόντων που είναι πιο οργανωμένες σε σχέση με άλλες και άρα μπορούν δυνητικά να υπονομεύσουν το γενικό καλό.

Στις χώρες τις ΕΕ απαντάμε δύο τύπους δημοψηφισμάτων, όσα προέρχονται από τις Κυβερνήσεις, οι οποίες είτε υποχρεούμενες βάσει του Συντάγματος είτε γιατί επιλέγουν να μεταθέσουν την απόφαση στον λαό, προβαίνουν σε δημοψήφισμα. Στον αντίποδα υπάρχουν όσα ξεκινάνε από πολίτες οι οποίοι έχουν το δικαίωμα βάσει Συντάγματος να διενεργήσουν δημοψήφισμα συνήθως μετά την συγκέντρωση ενός ικανοποιητικού αριθμού υπογραφών [19].

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα (ESS) του 2013, το 55% των πολιτών της ΕΕ, θεωρεί πως θεωρητικά τα δημοψηφίσματα αποτελούν μια πιο δημοκρατική διαδικασία από ότι είναι στην πράξη. Σε αυτό το σημείο θα θέλαμε να τονίσουμε πως η απάντηση αυτή εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, όπως είναι η σημαντικότητα του δημοψηφίσματος για το μέλλον της χώρας, αλλά και ο βαθμός πολιτικοποίησης των ερωτηθέντων [20]

Το 62% των δημοψηφισμάτων που έχουν γίνει Παγκοσμίως από τα τέλη του 18ου αιώνα έχουν λάβει χώρα στην Ευρώπη, με την πλειοψηφία τους να έχουν γίνει κατά την

τελευταία εικοσαετία [21]. Με πρώτη στην χρήση των δημοψηφισμάτων την Ελβετία η οποία πραγματοποιεί περίπου 10 δημοψηφίσματα ετησίως [22]. Η αύξηση αυτή των δημοψηφισμάτων στην ΕΕ σχετίζεται άμεσα με την ευρωπαϊκή θεσμική, οικονομική αλλά και νομισματική ενοποίηση. Ταυτόχρονα οι Συνθήκες του Μάαστριχτ, της Νίκαιας και του Άμστερνταμ προώθησαν την διεξαγωγή δημοψηφισμάτων σε εθνικό επίπεδο, σε μια προσπάθεια νομιμοποίησης εκ μέρους του κυβερνήσεων των μελλοντικών αλλαγών [21].

Χαρακτηριστικά αναφέρουμε πως μέχρι στιγμής στην ΕΕ έχουν γίνει 29 δημοψηφίσματα, τα οποία σχετίζονται με την λειτουργία της, κάτι που σημαίνει πως είτε για συνταγματικούς λόγους, είτε για πολιτικούς, οι πολίτες της Ένωσης κλήθηκαν πολλάκις να λάβουν σημαντικές αποφάσεις, με αποτελέσματα πολλές φορές συχνά κατά της ΕΕ, μιας και τα 11 από αυτά είχαν αρνητική έκβαση. Πέραν όμως της αιτίας της αύξησης των δημοψηφισμάτων λόγω του ευνοϊκού θεσμικού πλαισίου της ΕΕ, σύμφωνα με τον Ράσελ οι λόγοι συνδέονται και με το δίπολο της «νέας πολιτικής» (new politics) έναντι της «πολιτικής ανικανοποίησης» (political dissatisfaction), των πολιτών [22].

Πιο συγκεκριμένα υπάρχουν δυο ομάδες που έλκονται από την αμεσοδημοκρατία. Από την μία έχουμε τους εκπροσώπους της νέας πολιτικής, δηλαδή τους νέους, τις ομάδες ακτιβισμού, την διανοητική ελίτ. Αυτές οι ομάδες δεν υποστηρίζουν απλά την αμεσοδημοκρατία για όλους αλλά αντιθέτως συχνά υποστηρίζουν την αμεσοδημοκρατία για όσους θεωρούν πως είναι σε θέση να λάβουν καλύτερες αποφάσεις λόγω της εκπαίδευσής τους και της ενασχόλησής τους με τα κοινά [22].

Από την άλλη έχουμε την ομάδα των πολιτικά ανικανοποίητων, η οποία στη χώρα μας αλλά και σε άλλες χώρες που πλήχθηκαν από την κρίση εκφράστηκε μέσα από το κίνημα των αγανακτισμένων. Πιο συγκεκριμένα οι πολιτικά ανικανοποίητοι, αποτελούνται από δύο κατηγορίες πολιτών. Όσους έχουν χάσει την εμπιστοσύνη τους στο πολίτευμα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και θεωρούν πως πρέπει να γίνουν πολιτειακές αλλαγές αλλά και όσους, πιστεύουν πως το συγκεκριμένο σύστημα τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή είναι διεφθαρμένο και υπάρχει ανάγκη όχι απλά για εξορθολογισμό του αλλά και για αντικατάσταση των πολιτικών και των δυνάμεων εξουσίας [22].

Η σύνδεση αυτής της ομάδας με την αμεσοδημοκρατία έχει ιδιαίτερη σημασία για την παρούσα εργασία, διότι όχι μόνο οι αγανακτισμένοι αλλά και οι λοιπές ομάδες πίεσης που δημιουργήθηκαν, εκφράστηκαν μέσα από τον ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος ήρθε στην εξουσία ακριβώς για να ικανοποιήσει τα αιτήματα που έθεσαν. Για ανανέωση του πολιτικού συστήματος και

μεγαλύτερη λαϊκή συμμετοχή στην λήψη αποφάσεων. Εύλογο είναι λοιπόν πως το Δημοψήφισμα συνδέεται άμεσα με την ικανοποίηση ακριβώς αυτής της ομάδας και πως ο λόγος της συγκυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ κατά αυτήν την περίοδο έχει άμεση σύνδεση με την ικανοποίηση αυτών των αιτημάτων και την συσπείρωση των πολιτικά ανικανοποίητων.

Όπως έχει δείξει η ευρωπαϊκή εμπειρία ως προς την διεξαγωγή των δημοψηφισμάτων και ιδιαιτέρως των δημοψηφισμάτων που έλαβαν χώρα ενόψει της επικύρωσης της Συνθήκης του Μάαστριχτ, τα αποτελέσματά τους έχουν άμεση σύνδεση με την δημοτικότητα της Κυβέρνησης. Όσο μεγαλύτερη είναι δηλαδή η αποδοχή που έχει από την λαϊκή πλειοψηφία τόσο η εμπιστοσύνη αυτή των πολιτών αντικατοπτρίζεται την ώρα της κάλπης [23].

1.4 Ελληνικό Δημοψήφισμα 5ης Ιουλίου 2015

Το 2015 ήταν μια χρονιά όπου στο πολιτικό σκηνικό της χώρας μας πρωταγωνίστησαν αρκετά πρόσωπα τόσο από το εσωτερικό όσο και από το εξωτερικό, τα οποία επηρέασαν τις πολιτικές εξελίξεις βραχυπρόθεσμα αλλά και μακροπρόθεσμα. Στη συνεδρίαση της Ολομέλειας της Βουλής το Σάββατο 27 Ιουνίου, που συγκλήθηκε εκτάκτως μετά από ομόφωνη απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου και κατόπιν εισήγησης του Πρωθυπουργού Αλέξη Τσίπρα, τοποθετήθηκαν τα κόμματα της συγκυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝ.ΕΛ και της αντιπολίτευσης που τότε απαρτιζόταν από τη Νέα Δημοκρατία (Αξιωματική Αντιπολίτευση), το Ποτάμι, το ΠΑΣΟΚ, το ΚΚΕ και την Χρυσή Αυγή και στη συνέχεια προχώρησαν σε ονομαστική ψηφοφορία για τη λήψη απόφασης επί της πρότασης του Υπουργικού Συμβουλίου η οποία διήρκεσε μέχρι και τις πρώτες πρωινές ώρες της Κυριακής 28 Ιουνίου 2015, καθώς η συνεδρίαση έληξε ώρα 3 και 13 λεπτά [1].

Το δημοψήφισμα διεξήχθη τελικώς στις 5 Ιουλίου 2015 και πυροδότησε αρκετές αλλαγές. Σε ό,τι αφορά το εσωτερικό, τον Αύγουστο του ίδιου έτους και μόλις 1 μήνα μετά την διεξαγωγή του δημοψηφίσματος, στις 20 Αυγούστου, όπου τελικώς επικράτησε το ΟΧΙ με ποσοστό 61,31%, [24] ο Πρωθυπουργός Αλέξης Τσίπρας υπέβαλλε την παραίτηση της Κυβέρνησής του αφήνοντας αιχμές κατά όσων «επικαλούμενοι ιδεολογική συνέπεια διέπραξαν την ακραία ασυνέπεια να μετατρέψουν την κυβερνητική πλειοψηφία σε κυβερνητική μειοψηφία την πρώτη κυβέρνηση της Αριστεράς, φωτογραφίζοντας τον Παναγιώτη Λαφαζάνη και όσους στηρίζουν την Αριστερή Πλατφόρμα.» [25].

Ως αποτέλεσμα διεξήχθησαν πρόωρες βουλευτικές εκλογές στις 20 Σεπτεμβρίου του 2015 οι οποίες διενεργήθηκαν από την υπηρεσιακή κυβέρνηση της Βασιλικής Θάνου [26]. Σε αυτές 8 κόμματα εκλέχθηκαν και μπήκαν στην Βουλή: ο ΣΥΡΙΖΑ με ποσοστό 35,46%, η Νέα Δημοκρατία με ποσοστό 28,09%, η Χρυσή Αυγή με ποσοστό 6,99%, η Δημοκρατική Συμπαράταξη (ΠΑΣΟΚ – ΔΗΜΑΡ) με ποσοστό 6,29%, το ΚΚΕ με ποσοστό 5,55%, το Ποτάμι με ποσοστό 4,09%, οι Ανεξάρτητοι Έλληνες με ποσοστό 3,69%, ενώ τέλος είχαμε και την είσοδο στη Βουλή της Ένωσης Κεντρώων με ποσοστό 3,44%.

Η ιδιομορφία του ελληνικού δημοψηφίσματος σε σχέση με τα υπόλοιπα δημοψηφίσματα που έχουν λάβει χώρα στην ΕΕ με σκοπό την επικύρωση ευρωπαϊκών πολιτικών έγκειται στο γεγονός πως οι πολίτες δεν κλήθηκαν να λάβουν μια απόφαση επικυρωτική ή ακυρωτική ως προς την ένταξη στην ΕΕ, αλλά αντιθέτως ως προς την συμφωνία τους ή μη σχετικά με μια συγκεκριμένη πολιτική που καλούνταν η ελληνική κυβέρνηση να εφαρμόσει [27].

Αυτή η περίπτωση είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα καθώς τοποθετείται σε μια γκρίζα ζώνη μεταξύ «μονομερή» και «ενσωματωμένων» δημοψηφισμάτων: πίσω από το ζήτημα των όρων διάσωσης, η πιθανότητα ενός Grexit ελλόχευε, δημιουργώντας αμφισημίες και διαφορετικές ερμηνείες του σκοπού του δημοψηφίσματος και των πιθανών επιπτώσεων του. Η ελληνική εμπειρία με τα δημοψηφίσματα κατά την διάρκεια των χρόνων της κρίσης στην Ευρωζώνη δείχνει ότι η σχέση μεταξύ δημοψηφισμάτων και λαϊκής κυριαρχίας δεν είναι άμεση. Έχει αναδειχθεί ξεκάθαρα ότι δημοψηφίσματα «ενσωμάτωσης» όπως η επικύρωση του προγράμματος διάσωσης το οποίο εξαρτάται από τις δράσεις άλλων κυβερνήσεων και άλλων «δήμων» δεν εξυπηρετούν την λαϊκή κυριαρχία όταν είναι αρνητικά.

Στην περίπτωση του 2015, το δημοψήφισμα διεξήχθη αλλά η κυβέρνηση ποτέ δεν έδρασε σύμφωνα με το νικηφόρο αποτέλεσμα του «όχι». Όπως και στο δημοψήφισμα του 2011 από τον Γ. Παπανδρέου (το οποίο δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ), οι λόγοι πίσω από αυτό το δημοψήφισμα αφορούσαν την εργαλειοποίησή του για τις διαπραγματεύσεις με την Ε.Ε. και όχι το να ακουστεί η φωνή των πολιτών. Φυσικά, η αρχική συζήτηση αφορούσε την λαϊκή κυριαρχία αλλά η λογική ήταν να χρησιμοποιηθεί η λαϊκή ετυμηγορία για την υποστήριξη των στόχων της πολιτικής ηγεσίας. Είναι κοινά αποδεκτό ότι στην περίπτωση της Ελλάδας κατά την διάρκεια της κρίσης της Ευρωζώνης, η στροφή προς τα δημοψηφίσματα περισσότερο αύξησε τις συγκρούσεις κυριαρχίας παρά οδήγησε στην άνθιση της λαϊκής κυριαρχίας και την πραγμάτωση της κυριαρχίας του «δήμου» δηλαδή του λαού στην Ευρώπη.

Μια πρώτη σύγκρουση στο δημοψήφισμα του 2015 αφορά το γεγονός ότι το κοινοβούλιο αποδυναμώθηκε και η κυβέρνηση έγινε πιο δυνατή. Τα θεσμικά ελαττώματα όπως το ερώτημα σχετικά με την συνταγματικότητα του δημοψηφίσματος, το μικρό χρονικό διάστημα για τη διενέργεια ενημερωτικής εκστρατείας και η ασάφεια του ερωτήματος σήμαιναν ότι το κοινοβούλιο ήταν ολοκληρωτικά αδρανές εκείνη την περίοδο. Ανεξάρτητοι βουλευτές προσπάθησαν ν' ακουστούν αλλά δεν υπήρχε συνταγματική συμμετοχή στη δημόσια συζήτηση. Αντίθετα, η δραματοποίηση των γεγονότων πριν και μετά το δημοψήφισμα ώθησαν την αντιπολίτευση να ψηφίσει υπέρ του προγράμματος διάσωσης μαζί με την κυβέρνηση και το γεγονός αυτό οδήγησε 25 βουλευτές του ΣΥΡΙΖΑ να παραιτηθούν από το κόμμα και να γίνουν ανεξάρτητοι.

Ο μεγάλος νικητής ήταν ο Αλέξης Τσίπρας ο οποίος επανεκλέχθηκε στις 20 Σεπτέμβρη και ανανέωσε την θητεία του για άλλα 4 χρόνια. Το δημοψήφισμα του 2015 δεν διευκόλυνε ούτε τη σύγκρουση μεταξύ της πολιτειακής και υπερεθνικής κυριαρχίας. Το να στραφεί στον λαό δεν προσέφερε στον Τσίπρα το διαπραγματευτικό όπλο στο οποίο ήλπιζε και κατέληξε σε ακόμα πιο δύσκολες διαπραγματεύσεις. Η υπογραφή του τρίτου προγράμματος διάσωσης επιδοκιμάστηκε από τις ευρωπαϊκές ελίτ και την αντιπολίτευση αλλά οπωσδήποτε δεν έκανε καλό στην λαϊκή κυριαρχία ή το θεσμό του δημοψηφίσματος.

Η λαϊκή κυριαρχία θίχτηκε ευθέως από την αρχή με πολυάριθμες διεθνείς παρεμβάσεις υπέρ ή κατά της ψήφου του «όχι» από ανθρώπους που ήταν πολύ μακριά από την ελληνική ή ευρωπαϊκή πολιτική ώστε να είναι ικανοί να παρέχουν μια πληροφορημένη άποψη ή ήταν πολύ ισχυροί ώστε να αγνοηθούν. Παρομοίως, στην περίπτωση του Παπανδρέου, το δημοψήφισμα δεν έγινε καν και αναγκάστηκε να παραιτηθεί υπό το φως υπερεθνικών αλλά και τοπικών πιέσεων.

Υπό το πρίσμα των Ευρωπαϊκών πολιτικών, το ελληνικό δημοψήφισμα του 2015 συνεισέφερε στο να τροφοδοτήσει συγκρούσεις κυριαρχίας παρά στην άσκηση δημοκρατικών κοινών κυριαρχιών, από πολλές απόψεις. Η πρώτη όψη του δράματος σχετικά με το δημοψήφισμα του 2015 αναδεικνύει μια σύγκρουση μεταξύ της κυριαρχίας του Ελληνικού κράτους και την Ευρωπαϊκή υπερεθνική κυριαρχία στο πεδίο της νομισματικής πολιτικής. Αυτό αναδεικνύει την φύση «ενσωμάτωσης» του δημοψηφίσματος καθώς η χρήση ενός τέτοιου μονόπλευρου δημοκρατικού εργαλείου δεν μπορεί να διαγράψει την αλληλεξάρτηση λόγω της αποκλειστικής επάρκειας της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας στο πεδίο της νομισματικής πολιτικής.

Στο δρόμο για το δημοψήφισμα, η τράπεζα αρνήθηκε να χορηγήσει ρευστότητα, κάτι το οποίο οδήγησε την κυβέρνηση στο να ανακοινώσει το κλείσιμο των τραπεζών και να επιβάλει κεφαλαιακούς περιορισμούς (capital controls) ώστε να αποφύγει μαζικές εκροές κεφαλαίων από τη χώρα. Αυτή η κίνηση εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας μπορεί τουλάχιστον να ερμηνευθεί ως μια αμυντική αντίδραση από τους Ευρωπαϊκούς θεσμούς με σκοπό να διατηρήσουν την ακεραιότητα του ευρώ ενάντια σε αποδιοργανωτικά γεγονότα. Μια δεύτερη διάσταση θεωρεί μια άνευ προηγουμένου ρήξη ανάμεσα σε κυριαρχίες κρατών. Οι διαπραγματεύσεις που διήρκεσαν περισσότερες από 17 ώρες στη συνάντηση του Eurogroup στις 16 Ιουλίου 2015 θα μείνουν στα βιβλία της ιστορίας ως ένα από τα πιο σκληρά επεισόδια διακρατικών αντιπαραθέσεων στην Ε.Ε. Το δημοψήφισμα αντί να ενισχύσει την διαπραγματευτική ισχύ του Α. Τσίπρα ενώπιον των υπολοίπων Ευρωπαίων ηγετών, τον οδήγησε στο να αντιμάχεται ένα συνασπισμό πιστωτών, που διακατέχονται από τη φιλοσοφία της λιτότητας και των οποίων ηγείται ο Γερμανός Υπουργός Οικονομικών Wolfgang Schäuble.

Ένα επικείμενο Grexit χρησιμοποιούνταν ως απειλή ώστε να επιβληθούν άδικα μέτρα υπό τη μορφή, ανάμεσά σε άλλα, εκτεταμένων κοινωνικών περικοπών και ιδιωτικοποίησης Ελληνικής δημόσιας περιουσίας και υποδομών υπό την εποπτεία ενός διεθνούς ταμείου. Αντί να διευθύνει την αλληλεξάρτηση μεταξύ ισότιμα κυρίαρχων κρατών, το Eurogroup μετατράπηκε απλά σε ένα όργανο παιχνιδιών εξουσίας αφήνοντας την πόρτα ανοιχτή στη διακρατική ηγεμονία.

Αυτή η σύγκρουση μεταξύ κυρίαρχων κρατών αντανάκλα ευρύτερες συγκρούσεις λαϊκής και κοινοβουλευτικής κυριαρχίας μεταξύ των Ευρωπαϊκών λαών. Όπως αναφέρει ο Hodson, «η ελληνική κρίση είναι ένα τεστ μεταξύ πολλαπλών δημοκρατιών και τα μέλη της Ευρωζώνης ήταν κατανοητά διστακτικοί να δεσμεύσουν χρήματα φορολογουμένων στο εξωτερικό χωρίς οικονομικές διασφαλίσεις και κατάλληλες μορφές ανάληψης πολιτικής ευθύνης».

Αδιαμφισβήτητα, η αδιάλλακτη θέση του Schäuble απολάμβανε ευρεία υποστήριξη στο Γερμανικό λαό και το ίδιο είναι αληθές για τους εκπροσώπους των Κάτω Χωρών, της Φινλανδίας ή της Αυστρίας. Αντί να διευκολυνθεί η αμοιβαία κατανόηση και η από κοινού επίλυση προβλημάτων, η πολιτική κλιμάκωση που συνόδευσε το δημοψήφισμα προκάλεσαν εχθρότητα ανάμεσα σε διαφορετικούς λαούς της Ευρώπης, ειδικά ανάμεσα στον Γερμανικό και Ελληνικό λαό. Ο χαρακτηρισμός της Angela Merkel ως ναζί στην Ελληνική δημόσια σφαίρα και το παρατσούκλι που δόθηκε στους Έλληνες από τον Γερμανικό τύπο, που τους

χαρακτήρισε ψεύτες και προδότες είναι μερικά αποτροπιαστικά σημάδια του επικίνδυνου σπιράλ εχθρότητας που πυροδοτήθηκε από αυτή την διαμάχη.

Ένα ακόμη ζήτημα, είναι η ενδυνάμωση των εθνικών κοινοβουλίων στο ευρωπαϊκό σύστημα διακυβέρνησης. Σε αρκετά κοινοβούλια στην Ε.Ε., χορηγήθηκε η εξουσία να παρέχουν την έγκρισή τους στις διαπραγματεύσεις με την Ελλάδα είτε εκ των προτέρων (*ex ante*) είτε εκ των υστέρων (*ex post*), είτε και με τους 2 τρόπους όσο αφορά το Γερμανικό Κοινοβούλιο. Στρέφοντας το βλέμμα στις χώρες των πιστωτών, οι ερευνητές βρήκαν ότι εκείνες οι χώρες στις οποίες τα κοινοβούλια μπορούσαν να ψηφίσουν σχετικά με τη τελική συμφωνία (Εσθονία, Γερμανία, οι Κάτω Χώρες και η Ισπανία) αποδείχθηκε ότι κράτησαν σκληρή γραμμή στις διαπραγματεύσεις με την Ελλάδα. Έτσι, η νόμιμη έκφραση της Ελληνικής λαϊκής κυριαρχίας ήταν σίγουρο ότι θα συγκρουόταν με την νόμιμη έκφραση της κοινοβουλευτικής κυριαρχίας στις άλλες χώρες της Ε.Ε., αφήνοντας συνεπώς τους Ευρωπαίους ηγέτες σε δημοκρατικό αδιέξοδο.

Συμπερασματικά, ενώ η δημοκρατία είναι μια ελκυστική κανονιστική προοπτική για το μέλλον της Ε.Ε, χρειάζεται να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή στις πολλαπλές διαμάχες κυριαρχίας που δημιουργούνται εντός τους πολιτικού συστήματος της Ε.Ε. Αναζητώντας θεσμικούς τρόπους να εφαρμόσουμε συγκεκριμένα την άσκηση κοινής λαϊκής κυριαρχίας στην Ε.Ε., η ελληνική περίπτωση αποτυπώνει με παραδειγματικό τρόπο γιατί τα «μονόπλευρα» εθνικά δημοψηφίσματα φαίνεται να επιδεινώνουν αντί να μετριάζουν αυτές τις διαμάχες [28].

1.4.1. Ναι

Υπέρ του «ναι» τάχθηκαν κόμματα, δημόσια πρόσωπα και πολίτες που θεωρούσαν ότι με αυτό τον τρόπο θα διασφαλιστεί η παραμονή της χώρας στην Ε.Ε. και στην Ευρωζώνη. Κατηγορούσαν τον Αλέξη Τσίπρα ότι προβάλλει το συμφέρον του κόμματός του έναντι του λαού και της χώρας, ότι επιθυμούσε επιστροφή σε εθνικό νόμισμα και ότι δεν κρινόταν στο δημοψήφισμα η πρόταση των δανειστών αφού πλέον δεν ίσχυε και το ερώτημα ήταν πλαστό. Επίσης, θεώρησαν το «ναι» ως μια απάντηση που θα προστάτευε την δημοκρατία.

Ένα βασικό επιχείρημα που προέβαλαν οι υποστηρικτές του ΝΑΙ, ήταν πως η ενδεχόμενη έξοδος της χώρας από την ΕΕ και κατά συνέπεια από την Ευρωζώνη θα είχε καταστρεπτικές συνέπειες για την οικονομία. Πιο συγκεκριμένα, κατά την περίοδο αυτή η ισοτιμία δραχμής ευρώ άγγιζε 0.00293€ [8]. Αν συνυπολογίσουμε και την άνοδο των τιμών

κατά την περίοδο αυτή, καθώς και το γεγονός πως η χώρα βασίζεται στις εισαγωγές για βασικά καταναλωτικά αγαθά και είδη φαρμακευτικοϊατρικής περίθαλψης, γίνεται άμεσα κατανοητό πως υπήρχε σοβαρός κίνδυνος όχι μόνο για περαιτέρω μείωση της αγοραστικής δύναμης των πολιτών αλλά και σοβαρή ανεπάρκεια αγαθών. Κάτι που θα διατάρασσε περεταίρω την κοινωνική συνοχή και θα αύξανε την ανέχεια των πολιτών και κατά συνέπεια την εγκληματικότητα.

1.4.2 Όχι

Υπερ του «όχι» επιχειρηματολογούσαν όσοι συμφωνούσαν με τη θέση της Κυβέρνησης και όσα περιέγραψε στο διάγγελμά του προς τον ελληνικό λαό την 1η Ιουλίου 2015 και ο ίδιος ο Πρωθυπουργός, Αλέξης Τσίπρας, ότι δηλαδή το «όχι» στο δημοψήφισμα δεν σημαίνει ρήξη με την Ευρώπη και ότι σταθερή πρόθεση της κυβέρνησης είναι η επίτευξη συμφωνίας με τους εταίρους με όρους όμως βιωσιμότητας και προοπτικής. Ο πρωθυπουργός διέψευσε ότι υπάρχουν κρυφά σχέδια εξόδου από την Ευρωπαϊκή Ένωση ενώ τόνισε ότι το «όχι» σημαίνει επιστροφή στην Ευρώπη των αξιών και θα ενισχύσει την διαπραγματευτική του ικανότητα με τους εταίρους.

Στην προσπάθειά μας να διερευνήσουμε την χρήση του λαϊκισμού κατά τις ημέρες του δημοψηφίσματος και ειδικά κατά την τελευταία Ολομέλεια της Βουλής πριν την διεξαγωγή του, θεωρούμε πως είναι ιδιαίτερα σημαντικό να σκιαγραφήσουμε την κατάσταση στην οποία βρίσκονταν οι πολίτες οι οποίοι γίνανε δέκτες του λαϊκισμού αυτού.

Πιο συγκεκριμένα, όπως φαίνεται από την έρευνα των Xezonakis G, Hartmann F, υπάρχει άμεση σύνδεση της κατανομής της ψήφου όχι μόνο με οικονομική κατάσταση των πολιτών αλλά και την γεωγραφική. Όταν λέμε γεωγραφική εννοούμε όχι τόσο την σύνδεση τόπου-ιδεολογίας, αλλά προπάντων την σύνδεση της κατανομής του πληθυσμού σε συνοικίες με έντονο εργατικό ταξικό πρόσημο, όπου ανθούσε ή και ανθεί η ανεργία και οι κοινωνικές ανισότητες. Οι πληθυσμιακές ομάδες αυτές, οι οποίες παραδοσιακά στερούνται ίσων ευκαιριών και δεν νοιώθουν ότι είναι σε θέση να δρέψουν τα θετικά της ΕΕ ούτε σε οικονομικό ούτε σε κοινωνικο-πολιτισμικό επίπεδο, ήταν περισσότερο διατεθειμένες να τολμήσουν την απεμπλοκή της Ελλάδας από την ΕΕ. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειώσουμε πως ανάλογα αποτελέσματα είχε δείξει και το αγγλικό δημοψήφισμα. Ιδιαίτερα οι αγροτικές περιοχές που είχαν πληγεί πιο άμεσα από τις αλλαγές που είχε επιφέρει η παγκοσμιοποίηση. Ιδιαίτερα παράγοντες όπως η αύξηση της ανεργίας σε επαγγέλματα που είτε έχουν μεταμορφωθεί λόγω

των τεχνολογικών εξελίξεων είτε έχουν αντικατασταθεί πλήρως, φαίνεται να καθορίζει σε σημαντικό βαθμό τον τρόπο που αντιλαμβάνονται την ΕΕ οι πολίτες [27].

1.4.3. Αντιδράσεις από την ΕΕ

Την επομένη του δημοψηφίσματος ο Αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Dombrovskis, τόνισε πως η Επιτροπή αν και σέβεται τα αποτελέσματα του δημοψηφίσματος πιστεύει πως η επικράτηση του ΟΧΙ αυξάνει το χάσμα μεταξύ Ελλάδας και λοιπών κρατών μελών. Πάραυτα η Επιτροπή είναι διατεθειμένη να συνεχίσει την συνεργασία της με τη χώρα, υπό την προϋπόθεση πως το Eurogroup επικυρώσει και οριοθετήσει την συνέχιση αυτής της συνεργασίας [29]. Η δήλωση αυτή του Αντιπροέδρου είναι ξεχωριστής σημασίας μιας και έδωσε το πλαίσιο στο οποίο όχι μόνο συνεχίστηκαν οι διαπραγματεύσεις για τα δημοσιονομικά μέτρα που έπρεπε να ληφθούν αλλά και επειδή ταυτόχρονα, αποτέλεσε το σκαλοπάτι πάνω στο οποίο βασίστηκε η εκ νέου οριοθέτηση του ΟΧΙ ως προς το τι σημαίνει για το μέλλον της Ελλάδας στην ΕΕ.

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Για τη θεμελίωση του τελικού συμπεράσματος και στο πλαίσιο των περιορισμών που θέτει ο σκοπός της εργασίας, αναζητήθηκε ένας ανεξάρτητος της υποκειμενικής κρίσης του συγγραφέα τρόπος επιλογής της επιχειρηματολογίας με βάση την οποία θα κριθεί κατά πόσο και σε τί βαθμό η τοποθέτηση της κυβέρνησης και της αντιπολίτευσης σχετικά με τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος εμπεριείχε λαϊκίστικα στοιχεία.

Πρόκειται για μια αρκετά απαιτητική διαδικασία για πάρα πολλούς λόγους. Καταρχάς, υπάρχουν αρκετοί διαφορετικοί ορισμοί του λαϊκισμού και τρεις διαφορετικές σχολές. Επίσης, σε κάποιες μελέτες της πολιτικής επιστήμης η κατάταξη των κομμάτων σε λαϊκίστικα κόμματα φαίνεται να γίνεται περισσότερο με βάση την κομματική τους ταυτότητα παρά την επιχειρηματολογία τους αυτή καθ' αυτή σε συγκεκριμένες συζητήσεις εντός του κοινοβουλίου. Επιπλέον, το δημοψήφισμα όπως είδαμε ως θεσμός άμεσης δημοκρατίας είναι μια επιλογή που φαίνεται εκ των προτέρων να χαρακτηρίζει ως λαϊκίστικα τα κόμματα που προσφεύγουν σε

αυτό όταν ταυτόχρονα υπάρχουν ορισμοί που δεν αναγνωρίζουν στον λαϊκισμό στις σύγχρονες κοινωνίες αρνητικό πρόσημο χειραγώγησης του λαού. Τέλος, για την εξαγωγή λιγότερο υποκειμενικών συμπερασμάτων είναι σημαντική η αμερόληπτη επιλογή φράσεων περιορίζοντας στο ελάχιστο οποιαδήποτε πιθανότητα αυτή να γίνεται στη βάση προσωπικής άποψης περί λαϊκισμού ή προσωπικής προδιάθεσης στο υπό εξέταση κόμμα.

Λαμβάνοντας υπόψιν όλα τα παραπάνω, έγινε προσπάθεια διεξαγωγής μίας ως επί των πλείστων ποσοτικής έρευνας. Οι ρίζες της ποσοτικής έρευνας βρίσκονται στις θετικές επιστήμες και ειδικά στον Νεύτωνα και πιο συγκεκριμένα στον αντικειμενισμό [1]. Θα προσπαθήσουμε δηλαδή να ποσοτικοποιήσουμε τις παρατηρήσεις μας προκειμένου να διασφαλίσουμε έναν βαθμό αντικειμενικότητας στην αξιολόγηση των δεδομένων και να εξάγουμε όσο το δυνατόν ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με το μέτρο στο οποίο χρησιμοποιήθηκε ο λαϊκισμός στην επιχειρηματολογία των κομμάτων κατά την Ολομέλεια της Βουλής την 27η Ιουνίου του 2015.

2.1 Πλαίσιο μελέτης – Σύνοψη διάρθρωσης της συζήτησης στην Ολομέλεια της 27ης Ιουνίου 2015 της Βουλής των Ελλήνων

Το Σάββατο 27 Ιουνίου 2015 και ώρα 13:12 συνήλθε στην Αίθουσα των συνεδριάσεων του Βουλευτηρίου η Βουλή σε ολομέλεια για να συνεδριάσει υπό την προεδρία της Προέδρου αυτής κ. Ζωής Κωνσταντοπούλου εκτάκτως για συζήτηση και διεξαγωγή ονομαστικής ψηφοφορίας για την πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου της συγκυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ σχετικά με τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος στις 5 Ιουλίου 2015 για κρίσιμο εθνικό θέμα. Το ερώτημα του δημοψηφίσματος ήταν: «Πρέπει να γίνει αποδεκτό το Σχέδιο Συμφωνίας το οποίο κατέθεσαν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο στο Eurogroup της 25ης Ιουνίου 2015 και αποτελείται από 2 μέρη τα οποία συγκροτούν την ενιαία πρότασή τους; Το πρώτο έγγραφο τιτλοφορείται “reforms for the completion of the current program and beyond”(“Μεταρρυθμίσεις για την ολοκλήρωση του τρέχοντος προγράμματος και πέραν αυτού” και το δεύτερο ‘Preliminary debt sustainability analysis’(‘Προκαταρκτική ανάλυση βιωσιμότητας χρέους’).» Οι πολίτες μπορούσαν να επιλέξουν μία από τις δύο επιλογές που τους δίνονταν. Η πρώτη ήταν «Δεν εγκρίνεται/OXI» και η δεύτερη «Εγκρίνεται/NAI».

Η συζήτηση αυτή αποτέλεσε την ημερήσια διάταξη της Ολομέλειας και συνολικά τοποθετήθηκαν επί του ζητήματος 33 βουλευτές από όλες τις κοινοβουλευτικές ομάδες

(ΣΥΡΙΖΑ, ΑΝΕΛ, ΝΔ, Ποτάμι, ΠΑΣΟΚ, ΚΚΕ και ΧΑ). Η διαδικασία ξεκίνησε με εισήγηση εκ μέρους της Κυβέρνησης, από τον Υπουργό Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, Νικόλαο Βούτση, που αναφέρθηκε στο περιεχόμενο της πρότασης του Υπουργικού Συμβουλίου για τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος, όμως η Πρόεδρος της Βουλής γνωστοποίησε στο σώμα το αίτημα του Κοινοβουλευτικού Εκπροσώπου του ΠΑΣΟΚ, κ. Ευάγγελου Βενιζέλου, ο οποίος ζητούσε τον λόγο προκειμένου να προβάλλει αντιρρήσεις για τη συνταγματικότητα της πρότασης του Υπουργικού Συμβουλίου. Έτσι, αρχικά συζητήθηκε το ζήτημα της αντισυνταγματικότητας της πρότασης του Υπουργικού Συμβουλίου, για το οποίο τοποθετήθηκε ένας βουλευτής από κάθε κοινοβουλευτικό κόμμα πλην της ΧΑ.

Το ΚΚΕ μέσω του Κοινοβουλευτικού Εκπροσώπου του, κ. Παφίλη, είπε ότι δεν τίθεται θέμα αντισυνταγματικότητας όμως, κατέθεσε την δική του πρόταση για ψηφοφορία, η οποία ήταν η εξής: «Πρόταση της Κοινοβουλευτικής Ομάδας του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, για το περιεχόμενο του δημοψηφίσματος. Η Κυβέρνηση προτείνει την διεξαγωγή δημοψηφίσματος με το ερώτημα αν ο λαός εγκρίνει ή απορρίπτει την πρόταση για συμφωνία των Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. Η Κοινοβουλευτική Ομάδα του ΚΚΕ θεωρεί ότι τα ζητήματα που πρέπει να τεθούν στην κρίση του ελληνικού λαού είναι τα παρακάτω: Πρώτον, όχι στις προτάσεις για συμφωνία των Ευρωπαϊκής Ένωσης, Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, αλλά και της ελληνικής Κυβέρνησης. Δεύτερον, αποδέσμευση από την Ευρωπαϊκή Ένωση, κατάργηση των μνημονίων και όλων των αντιλαϊκών εφαρμοστικών τους νόμων.»

Τελικά, η Ολομέλεια ψήφισε επί του ζητήματος της αντισυνταγματικότητας, απορρίπτοντας κατά πλειοψηφία το ζήτημα αυτό (δεν ηγέρθη ο απαιτούμενος αριθμός βουλευτών), και η διαδικασία συνεχίστηκε με την επιστροφή στην ημερήσια διάταξη και την αναλυτική συζήτηση, και τελικά ψηφοφορία, επί της πρότασης της Κυβέρνησης για διεξαγωγή δημοψηφίσματος, η οποία και έγινε κατά πλειοψηφία αποδεκτή από την Ολομέλεια. Πιο συγκεκριμένα, στην ονομαστική ψηφοφορία που διεξήχθη, σε σύνολο 298 βουλευτών, οι 178 ψήφισαν ΝΑΙ και οι 120 ΟΧΙ.

Από την παραπάνω περιληπτική παράθεση του πλαισίου διεξαγωγής της συζήτησης προκύπτει ότι (α) η συζήτηση πάνω στην πρόταση της Κυβέρνησης για διεξαγωγής δημοψηφίσματος είχε δύο επιμέρους διαστάσεις (μία διάσταση σχετική με το εάν η πρόταση αυτή ήταν σύμφωνη με το Σύνταγμα της χώρας και μία δεύτερη διάσταση σχετική με την αποδοχή της πρότασης από το νομοθετικό σώμα), και (β) υπήρξε ένα κόμμα (ΚΚΕ), οι

βουλευτές του οποίου ήταν υπέρ της διεξαγωγής δημοψηφίσματος, αλλά με διαφορετικό ερώτημα από αυτό που είχε προταθεί από την Κυβέρνηση.

2.2 Δείγμα

Το δείγμα περιέχει τους βουλευτές της συγκυβέρνησης (ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ) και της αντιπολίτευσης (ΝΔ, Ποτάμι, ΠΑΣΟΚ, ΚΚΕ, ΧΑ) που πήραν το λόγο στην Ολομέλεια της 27ης Ιουνίου 2015 και τοποθετήθηκαν στη συζήτηση. Από την πλευρά της συγκυβέρνησης πήραν το λόγο 16 βουλευτές, 11 από τον ΣΥΡΙΖΑ και 5 από τους ΑΝΕΛ. Από τη Νέα Δημοκρατία πήραν το λόγο 4 βουλευτές, από το Ποτάμι 3, από το ΠΑΣΟΚ 3, από το ΚΚΕ 4 και από τη Χρυσή Αυγή 3 βουλευτές. Αναλυτικά από την κυβέρνηση, και πιο συγκεκριμένα από τον ΣΥΡΙΖΑ, μίλησαν οι κ.κ. (i). Αλέξης Τσίπρας, (ii) Νικόλαος Βούτσης, (iii) Νικόλαος Φίλης, (iv) Γιώργος Κατρούγκαλος, (v). Δημήτρης Βίτσας, (vi) Ιωάννης Τσιρώνης, (vii) Όλγα Γεροβασίλη, (viii) Παναγιώτης Κουρουμπλής, (ix) Παναγιώτης Λαφαζάνης, (x) Νικόλαος Παππάς και (xi) η Ζωή Κωνσταντοπούλου. Από τους ΑΝΕΛ μίλησαν οι κ.κ. (i) Νικόλαος Νικολόπουλος, (ii) Δημήτριος Καμμένος, (iii) Τέρενς-Σπένσερ-Νικόλαος Κουίκ, (iv) Παναγιώτης Καμμένος και (v) Έλενα Κουντουρά. Από την αξιωματική αντιπολίτευση (ΝΔ) μίλησαν οι κ.κ. (i) Θεόδωρος Φορτσάκης, (ii) Μαυρουδής Βορίδης, (iii) Κυριάκος Μητσοτάκης και (iv) Αντώνης Σαμαράς. Από την υπόλοιπη αντιπολίτευση, και πιο συγκεκριμένα από το Ποτάμι, μίλησαν οι κ.κ. (i) Αντιγόνη Λυμπεράκη, (ii) Σπύρος Λυκούδης και (iii) Σταύρος Θεοδωράκης. Από το ΠΑΣΟΚ μίλησαν οι κ.κ. (i) Ευάγγελος Βενιζέλος, (ii) Ανδρέας Λοβέρδος και (iii) Φωτεινή Γεννηματά. Από το ΚΚΕ μίλησαν οι κ.κ. (i) Αθανάσιος Παφίλης, (ii) Νικόλας Καραθανασόπουλος, (iii) Αλεξάνδρα Παπαρήγα, (iv) Δημήτριος Κουτσούμπας. Τέλος, από τη Χρυσή Αυγή μίλησαν οι κ.κ. (i) Ηλίας Κασιδιάρης, (ii) Χρήστος Παππάς και (iii) Νικόλαος Μιχαλολιάκος.

2.3 Ερευνητική διαδικασία

Με βάση όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, επελέγησαν τα παρακάτω μεθοδολογικά βήματα, πάνω στα οποία βασίστηκε η δομή και διάρθρωση της παρούσας εργασίας:

(1) Αρχικά, επελέγη ένα ανεξάρτητο της υποκειμενικής κρίσης του συγγραφέα εργαλείο διαλογής των σημείων της τοποθέτησης των βουλευτών των κοινοβουλευτικών κομμάτων (ΝΔ, Ποτάμι, ΠΑΣΟΚ, ΚΚΕ, ΧΑ) που περιείχαν λαϊκίστικα στοιχεία, που θα έδινε στη

συνέχεια και τη δυνατότητα ποσοτικοποίησης του βαθμού του λαϊκισμού. Το εργαλείο που επελέγη ήταν η κλίμακα μέτρησης λαϊκίστικων τάσεων που προτάθηκε από τους Van Hauwaert και συν. (2018) [30], που από εδώ και στο εξής για λόγους συντόμευσης θα αναφέρεται ως Κλίμακα Van Hauwaert ή σκέτο Κλίμακα. Η Κλίμακα Van Hauwaert είναι ένας μοντέρνος τρόπος εκτίμησης του λαϊκισμού, που συμβαδίζει λιγότερο με την οπτική του λαϊκισμού ως κομματικού φαινομένου και περισσότερο με την οπτική ότι ο λαϊκισμός είναι μια ιδεολογία που θεωρεί ότι η κοινωνία είναι τελικά χωρισμένη σε δύο ομοιογενείς και ανταγωνιστικές ομάδες «τον αγνό λαό» και «τις διεφθαρμένες ελίτ», και επιπλέον ότι η πολιτική πρέπει να είναι μια έκφραση της γενικής βούλησης του λαού. Οι δημιουργοί της κλίμακας αντιμετωπίζουν το λαϊκισμό ως μια ιδιοσυγκρασιακή κατασκευή, που εκφράζει μια μινιμαλιστική, αλλά δυναμική συλλογή συνεκτικών ιδεών σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο είναι οργανωμένη η δημοκρατία, επιτρέποντας έτσι έναν και μοναδικό τρόπο ερμηνείας της πολιτικής πραγματικότητας μέσω της αλληλεπίδρασης των κεντρικών εννοιών της (του αντιελιτισμού, της λαϊκής κυριαρχίας, και της μανιχαϊστικής διαίρεσης του κόσμου σε καλό και κακό). Τελικά, συντάσσονται με την μεγάλη πλειοψηφία της ακαδημαϊκής κοινότητας υπέρ μιας συμπεριφορικής ερμηνείας του λαϊκισμού [31]. Η Κλίμακα διακρίνεται σε 8 εκφάνσεις ή πεδία λαϊκισμού: (I). Να ακολουθείς την επιθυμία του λαού (follow the will of the people), (II). Ο λαός πρέπει να αποφασίζει (The people must decide), (III). Υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στο λαό και τις ελίτ (Differences between peoples & elites), (IV). Είναι καλύτερο η εκπροσώπηση να γίνεται από συνηθισμένους πολίτες απ'ότι πεπειραμένους πολιτικούς (Representation by an ordinary citizen), (V). Οι πολιτικοί περισσότερο μιλούν παρά παράγουν έργο (Too much talk, no action), (VI). Το να συμβιβάζεσαι είναι σαν να «ξεπουλάς» τις αξίες σου (Compromise is selling out), (VII). Τα συμφέροντα των πολιτικών επηρεάζουν αρνητικά την ευημερία του λαού (Politician's interests negatively affect people), (VIII). Οι πολιτικοί προστατεύουν τα προνόμιά τους (Politicians protect their priviledge).

(2) Στη συνέχεια, προσδιορίστηκαν με τη βοήθεια της Κλίμακας Van Hauwaert τα σημεία που εμπεριείχαν λαϊκίστικο λόγο στην ομιλία όλων των βουλευτών που τοποθετήθηκαν σχετικά με την πρόταση διεξαγωγής του υπό μελέτη δημοψηφίσματος κατά την ολομέλεια του Κοινοβουλίου της 27ης Ιουνίου 2015. Απομονώθηκαν τα σημεία του λόγου κάθε βουλευτή που εννοιολογικά παρέπεμπαν σε τουλάχιστον ένα από τα 8 πεδία λαϊκισμού, που προσδιορίζονται στην Κλίμακα Van Hauwaert. Για την ανάλυση των κειμένων από τα επίσημα πρακτικά της Βουλής, την απομόνωση των φράσεων και την αντιστοίχισή τους με τα πεδία της Κλίμακας Van Hauwaert δεν χρησιμοποιήθηκε κάποιο αυτοματοποιημένο λογισμικό, αλλά μελετήθηκαν

διεξοδικά από το συγγραφέα οι ομιλίες των βουλευτών όλων των κομμάτων που πήραν το λόγο στη συνεδρίαση της 27ης Ιουνίου 2015. Από τα πρακτικά της συγκεκριμένης ολομέλειας της Βουλής, δεν ελήφθησαν υπόψιν τυχόν μεμονωμένες παρεμβάσεις ή αντιδράσεις σε συγκεκριμένες τοποθετήσεις ή συμπεριφορές βουλευτών που είχαν σχέση με διαδικαστικά ζητήματα και όχι με το θέμα της συζήτησης αυτό καθαυτό (βλ. Πίνακα 2 και Συμπληρωματικό Αρχείο).

(3) Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε η ποσοτικοποίηση του βαθμού/ της έκτασης του λαϊκισμού που εμπεριείχαν οι ομιλίες των βουλευτών που τοποθετήθηκαν σχετικά με την πρόταση διεξαγωγής του υπό μελέτη δημοψηφίσματος κατά την ολομέλεια του Κοινοβουλίου της 27ης Ιουνίου 2015. Η ποσοτικοποίηση αυτή πραγματοποιήθηκε σε δύο φάσεις. Στην πρώτη φάση, προσδιορίστηκε ο συνολικός αριθμός αναπαραγωγής των πεδίων λαϊκισμού (ΝΠΛ) μέσα από την ομιλία κάθε βουλευτή, που αποτέλεσε το αλγεβρικό άθροισμα του αριθμού και των οκτώ πεδίων λαϊκισμού, όπως αναπαράγονται εννοιολογικά μέσα από τα σχετικά σημεία της ομιλίας του κάθε βουλευτή. Στη δεύτερη φάση, προκειμένου ο ΝΠΛ να σταθμιστεί ως προς (και άρα να μην εξαρτάται από) την έκταση της ομιλίας κάθε βουλευτή, ο ΝΠΛ διαιρέθηκε με τον συνολικό αριθμό λέξεων από τις οποίες αποτελούταν η ομιλία του αντίστοιχου βουλευτή (ΕΟ). Επιπλέον, για διευκόλυνση της παρουσίασης των δεδομένων στον αναγνώστη, το αποτέλεσμα του κλάσματος (ΝΠΛ / ΕΟ) πολλαπλασιάστηκε επί 100. Η τελική τιμή που προκύπτει από την παραπάνω διαδικασία θα αποκαλείται στη συνέχεια της εργασίας ως «δείκτης λαϊκισμού» (ΔΛ).

(4) Επακολούθως, οι βουλευτές κατηγοριοποιήθηκαν ανάλογα με το εάν εναντιώθηκαν στην ιδέα διενέργειας δημοψηφίσματος [Ομάδα Α ή anti-referendum] ή όχι [Ομάδα Β ή pro-referendum]. Η Ομάδα Β είναι πιο ετερογενής, καθώς σε αυτή συμπεριλαμβάνονται τόσο βουλευτές που υπερψήφισαν την πρόταση της Κυβέρνησης για τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος με το συγκεκριμένο/ δεδομένο ερώτημα (δηλαδή της αποδοχής ή μη από πλευράς ελληνικού λαού της πρότασης που είχαν καταθέσει στην Ελλάδα η Ευρωπαϊκή Ένωση, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα) όσο και βουλευτές που την καταψήφισαν αφού ήταν μεν υπέρ της διεξαγωγής δημοψηφίσματος αλλά με άλλο ερώτημα (εάν ο λαός θέλει ή όχι την αποδέσμευση από την Ευρωπαϊκή Ένωση, την κατάργηση των μνημονίων και όλων των αντιλαϊκών εφαρμοστικών τους νόμων).

Πίνακας 2: Παράδειγμα αντιστοίχισης εκφράσεων των βουλευτών με την Κλίμακα Van Hauwaert.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΙΤΣΑΣ - ΣΥΡΙΖΑ	
Φράση Βουλευτή	Αντιστοίχιση σε πεδία της κλίμακας Van Hauwaert et al. (2018)
"Δηλώνουμε ότι θα εργαστούμε με αφοσίωση ώστε ο λαός μας δημοκρατικά και ελεύθερα να εκφράσει τη βούλησή του"	Πεδίο 1 ('λαϊκή βούληση'), Πεδίο 2 ('να αποφασίζει ο λαός')
"Ας μιλήσουμε, λοιπόν, περί ευθύνης και υπευθυνότητας. Η κυβέρνηση, ο ΣΥΡΙΖΑ, η κοινοβουλευτική του Ομάδα, επί πέντε μήνες τώρα και πλέον αντιμετωπίζει μια έντονη πίεση από τη μεριά των θεσμών, αντιμετωπίζει απειλές, αντιμετωπίζει χρηματοπιστωτική ασφυξία και αντιμετωπίζει μια πρόταση που απαιτεί τη συνέχιση σε υπερθετικό βαθμό της κοινωνικής λιτότητας, της εξαθλίωσης, της απαίτησης υποδούλωσης του ελληνικού λαού, αλλά και όλων των ευρωπαϊκών λαών. Μπροστά σε αυτή την πρόκληση απαντάμε "όχι"	Πεδίο 3 ('λαός vs ελίτ') Πεδίο 6 ('συμβιβασμός=ξεπούλημα') Πεδίο 7 ('συμφέροντα πολιτικών έναντι του λαού') Πεδίο 8 ('οι πολιτικοί προστατεύουν τα προνόμιά τους')

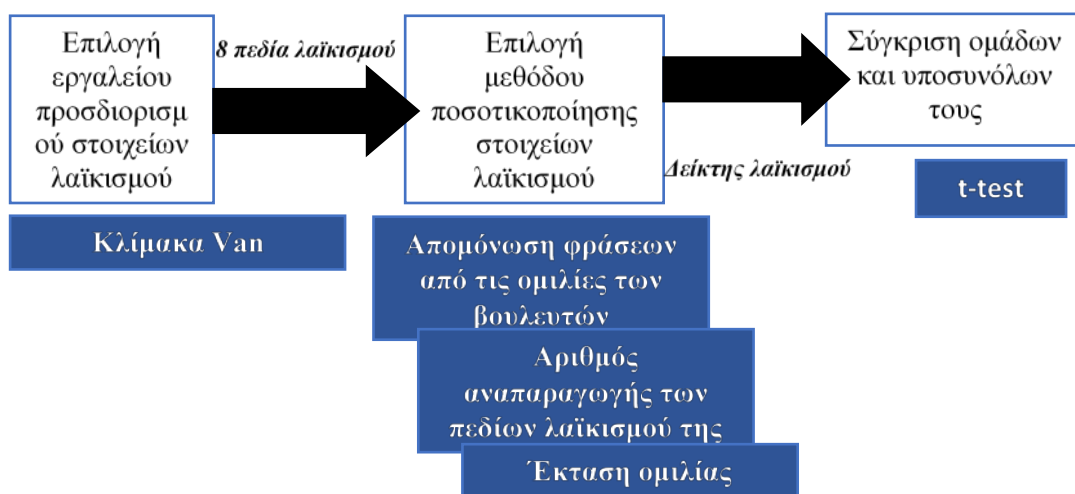
(5) Τέλος, προσδιορίστηκε η μέση τιμή (Μ.Τ.) και η αντίστοιχη τυπική απόκλιση του ΔΛ ανά ομάδα με τη χρήση t-test ανεξάρτητων δειγμάτων (το επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας ορίστηκε στο 0,05). Το t-test είναι η πιο συχνά χρησιμοποιούμενη στατιστική μέθοδος για να επιβεβαιώσουμε ή να απορρίψουμε την πιθανότητα δύο ομάδες ή αλλιώς ανεξάρτητες μεταβλητές με ποιοτικά χαρακτηριστικά να διαφέρουν σημαντικά ως προς μια εξαρτημένη μεταβλητή (στην δική μας περίπτωση ο ΔΛ των βουλευτών κάθε ομάδας) με ποσοτικά χαρακτηριστικά, δηλαδή που δύναται να εκφραστεί ως αριθμός και να λάβει άπειρες πιθανές τιμές ενός συγκεκριμένου και ορισμένου αριθμητικού διαστήματος. Στα πλαίσια αυτά η διατύπωση των ερευνητικών υποθέσεων έχουν την εξής μορφή: α. Μηδενική υπόθεση: οι Μ.Τ. των δύο ομάδων δεν διαφέρουν μεταξύ τους και β. Εναλλακτική υπόθεση: οι Μ.Τ. διαφέρουν μεταξύ τους. Κατά τη σύγκριση, λοιπόν, των Μ.Τ. και των τυπικών αποκλίσεων του «δείκτη λαϊκισμού» των υπό εξέταση ομάδων με την εφαρμογή του t-test (δεδομένου του αριθμού των βουλευτών κάθε ομάδας) προκύπτει μια τιμή η οποία αντιστοιχεί σε έναν βαθμό στατιστικής συμβατότητας (p-value) των δεδομένων με τη μηδενική υπόθεση. Όσο μικραίνει το p-value, τόσο μικρότερη είναι η στατιστική συμβατότητα των δεδομένων με τη μηδενική υπόθεση, και στη διεθνή πρακτική, όταν αυτή η συμβατότητα είναι μικρότερη του 5% (ή ανάποδα η ασυμβατότητα μεγαλύτερη του 95%), δεχόμαστε στην επιστημονική έρευνα ότι οι Μ.Τ. αυτές διαφέρουν σημαντικά. Οι στατιστικές αναλύσεις έγιναν με τη βοήθεια του SPSS V24.

(6) Καθώς η παράμετρος της κομματικής προέλευσης κάθε βουλευτή έπαιξε εκ του αποτελέσματος της διεξαχθείσης συζήτησης στην Ολομέλεια της Βουλής της 27ης Ιουνίου 2015 ρόλο στην κατηγοριοποίησή του στην Ομάδα Α ή Β (αφού όλοι οι βουλευτές των κομμάτων της ΝΔ, του ΠΟΤΑΜΙΟΥ και του ΠΑΣΟΚ κατηγοριοποιήθηκαν στην Ομάδα Α και όλοι οι βουλευτές των κομμάτων του ΣΥΡΙΖΑ, των ΑΝΕΛ, της ΧΑ και του ΚΚΕ κατηγοριοποιήθηκαν στην Ομάδα Β), κρίθηκε αναγκαίο να διερευνηθεί στατιστικά ο βαθμός στον οποίο ο ΔΛ της κοινοβουλευτικής ομάδας κάθε κόμματος (ως υποομάδας κάθε μίας εκ των ευρύτερων Ομάδων Α και Β) διέφερε από τον ΔΛ των κοινοβουλευτικών ομάδων των άλλων κομμάτων. Με αυτό τον τρόπο μπορούμε να εξάγουμε συμπεράσματα για το βαθμό ομοιογένειας των κομμάτων που ανήκουν σε κάθε μία από τις Ομάδες Α, Β ως προς τον ΔΛ των κοινοβουλευτικών τους ομάδων, όσο και το βαθμό στον οποίον κάθε κοινοβουλευτική ομάδα κόμματος επηρέασε το μέσο όρο της ευρύτερης Ομάδας στην οποία ανήκε (Α, Β), συντελώντας έτσι στη διαφορά των ομάδων Α και Β μεταξύ τους ως προς το ΔΛ (post hoc ανάλυση, βλέπε αποτελέσματα παρακάτω).

Αξίζει να σημειωθεί ότι το πρόγραμμα SPSS που χρησιμοποιήθηκε για την στατιστική ανάλυση εκτιμάει αυτόματα την ισότητα των διακυμάνσεων (ομοσκεδαστικότητα) των παρατηρήσεων (δηλαδή του ΔΛ στην παρούσα εργασία) και εκτελεί δύο διαφορετικά t-test, ένα για ίσες διακυμάνσεις (student's t-test) και ένα για άνισες διακυμάνσεις (Welch's test), το οποίο και είναι πιο γενιμεύσιμο. Το SPSS ελέγχει την ομοσκεδαστικότητα του ΔΛ με την εφαρμογή του Levene's test. Η μηδενική υπόθεση κατά την πραγματοποίηση του Levene's test είναι πώς η μεταβλητή εμφανίζει ομοσκεδαστικότητα, οπότε η απόρριψή της (εάν το p-value του τεστ είναι μικρότερο του 5%) υποδεικνύει πώς η μεταβλητή εμφανίζει μάλλον άνιση διακύμανση, οπότε η χρήση ενός πιο γενικεύσιμου μοντέλου σύγκρισης των ομάδων (δηλαδή του Welch's t-test έναντι του student's t-test), είναι πιο κατάλληλο για χρήση. Το ίδιο ισχύει όμως και όταν οι συγκρινόμενες ομάδες δεν έχουν ίδιο αριθμό παρατηρήσεων. Και στις δύο προαναφερθείσες περιπτώσεις το Welch's test είναι λιγότερο επιρρεπές σε τύπου Ι σφάλμα [32], ενώ στη διεθνή βιβλιογραφία προτείνεται η χρήση του Welch's test (ανεξάρτητα από την ομοσκεδαστικότητα ή την ισότητα του αριθμού των παρατηρήσεων) σε κάθε περίπτωση που συγκρίνονται δύο πληθυσμοί στη βάση ανεξάρτητων μεταξύ τους παρατηρήσεων [33]. Σύμφωνα με το παραπάνω σκεπτικό, κρίνεται ως επιστημονικά πιο ορθή η χρήση του Welch's test σε όλες τις συγκρίσεις δεδομένου ότι (α) στη μελέτη αυτή συγκρίνονται πληθυσμοί στη βάση ανεξάρτητων μεταξύ τους παρατηρήσεων (καθώς η διαμόρφωση του ΔΛ κάθε βουλευτή προκύπτει αποκλειστικά από την τοποθέτησή του στην Ολομέλεια, και η τιμή αυτή δεν

εξαρτάται κατά καμία έννοια από τις αντίστοιχες ομιλίες και ΔΛ των άλλων βουλευτών), (β) οι συγκρινόμενες ομάδες και υποομάδες, πλην ελάχιστων εξαιρέσεων (ΝΔ-ΚΚΕ, Ποτάμι-ΠΑΣΟΚ-ΧΑ μεταξύ τους) δεν έχουν ίσο αριθμό παρατηρήσεων, ενώ επιπλέον (γ) σε κάποιες περιπτώσεις ο ΔΛ εμφανίζει ετεροσκεδαστικότητα. Παρόλα αυτά, στην εργασία παρατίθενται τα αποτελέσματα και των δύο προσεγγίσεων (κατά την εφαρμογή του Welch's t-test και του student's t-test), ώστε ο κάθε αναγνώστης να αξιολογήσει πιο σφαιρικά τα ευρήματα.

Γράφημα 1: Σχηματική αναπαράσταση ερευνητικής διαδικασίας.

3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

3.1 Προσδιορισμός λαϊκίστικου λόγου στις τοποθετήσεις των βουλευτών

Από τη μελέτη των επίσημων πρακτικών της Ολομέλειας της Βουλής της 27ης Ιουνίου 2015, και συγκεκριμένα της ομιλίας των 33 βουλευτών που έλαβαν το λόγο και επιχειρηματολόγησαν επί της πρότασης της Κυβέρνησης για διενέργεια δημοψηφίσματος, απομονώθηκαν συνολικά 286 σημεία του λόγου των βουλευτών, τα οποία εμπεριείχαν εννοιολογικά ανάλογα τουλάχιστον ενός εκ των 8 πεδίων λαϊκισμού της Κλίμακας Van Hauwaert. Πιο συγκεκριμένα, τα 279 σημεία αυτά, αναπαρήγαν 556 φορές τα 8 πεδία λαϊκισμού της Κλίμακας (κατά μέσο όρο κάθε σημείο της ομιλίας αναπαρήγε περίπου 2 πεδία λαϊκισμού της Κλίμακας) σε μία έκταση του συνόλου των ομιλιών 69.566 λέξεων. Ο επιμερισμός των 556 αυτών εννοιολογικά

λαϊκίστικων ανάλογων με βάση την Κλίμακα δεν ήταν ομοιόμορφος μεταξύ των 8 πεδίων, και αφορούσαν κυρίως στα πεδία VII (150 φορές) (τα συμφέροντα των πολιτικών επηρεάζουν αρνητικά την ευημερία του λαού), VIII (135 φορές) (οι πολιτικοί προστατεύουν τα προνόμιά τους) και III (97 φορές) (υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στο λαό και τις ελίτ), λιγότερο στα πεδία I (57 φορές) (να ακολουθείς την επιθυμία του λαού), II (53 φορές) (ο λαός πρέπει να αποφασίζει) και VI (54 φορές) (το να συμβιβάζεσαι είναι σα να «ξεπουλάς» τις αξίες σου), πολύ σπάνια το πεδίο V (10 φορές) (οι πολιτικοί περισσότερο μιλούν παρά παράγουν έργο) και καθόλου το πεδίο IV (είναι καλύτερο η εκπροσώπηση να γίνεται από συνηθισμένους πολίτες απ' ότι πεπειραμένους πολιτικούς). Όλα τα στοιχεία που περιληπτικά περιγράφονται εδώ μπορούν να μελετηθούν στο Συμπληρωματικό Αρχείο.

3.2 Προσδιορισμός ΔΛ ανά βουλευτή

Από τον αριθμό αναπαραγωγής των 8 πεδίων λαϊκισμού (ΝΠΛ) μέσα από τα απομονωθέντα σημεία της ομιλίας κάθε βουλευτή (Πίνακας 3) προέκυψε ο ΔΛ καθενός εξ αυτών, ο οποίος λαμβάνει υπόψιν και την έκταση της ομιλίας του αντίστοιχου βουλευτή (βλέπε παραπάνω στη Μεθοδολογία για περισσότερες λεπτομέρειες). Ο μέσος όρος του ΔΛ των βουλευτών, συνολικά, ανεξάρτητα από το σε ποια από τις υπό εξέταση Ομάδες Α (εναντίον της ιδέας ενός δημοψηφίσματος) ή Β (υπέρ της ιδέας ενός δημοψηφίσματος) ανήκουν, ανήλθε στο 0,80 (προκύπτοντας από το κλάσμα του αθροίσματος των ΝΠΛ όλων των βουλευτών προς το άθροισμα των λέξεων όλων των ομιλιών που έλαβαν χώρα).

Από τους 33 βουλευτές που τοποθετήθηκαν, οι 14 είχαν ΔΛ μεγαλύτερο από το συνολικό μέσο όρο, ενώ οι υπόλοιποι 19 μικρότερο. Ο βουλευτής με το μεγαλύτερο ΔΛ (2,45) ήταν ο κ. Δημήτριος Βίτσας ενώ εκείνη με τον μικρότερο ΔΛ (0) ήταν η κα. Αντιγόνη Λυμπεράκη. Άλλοι βουλευτές με μεγαλύτερη τιμή ΔΛ από το συνολικό μέσο όρο ήταν οι κ.κ. Ηλίας Κασιδιάρης, Νικόλαος Καραθανασόπουλος, Όλγα Γεροβασίλη, Δημήτριος Κουτσούμπας, Τέρενς – Σπένσερ – Νικόλαος Κούικ, Χρήστος Παππάς, Παναγιώτης Καμμένος, Γεώργιος Κατρούγκαλος, Αλεξάνδρα Παπαρήγα, Έλενα Κουντουρά, Δημήτριος Καμμένος, Παναγιώτης Λαφαζάνης και Νικόλαος Μιχαλολιάκος. Άλλοι βουλευτές με μικρότερη τιμή ΔΛ από το συνολικό μέσο όρο ήταν οι κ.κ. Ζωή Κωνσταντοπούλου, Αλέξης Τσίπρας, Αθανάσιος Παφίλης, Νικόλαος Φίλης, Νικόλαος Νικολόπουλος, Νικόλαος Βούτσης, Μαυρουδής Βορίδης, Κυριάκος Μητσοτάκης, Παναγιώτης Κουρουμπλής, Ιωάννης Τσιρώνης,

Νικόλαος Παππάς, Αντώνης Σαμαράς, Φωτεινή Γεννηματά, Ευάγγελος Βενιζέλος, Ανδρέας Λοβέρδος, Σπύρος Λυκούδης, Σταύρος Θεοδωράκης και Θεόδωρος Φορτσάκης (Πίνακας 4).

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι όλοι οι βουλευτές της ΧΑ που τοποθετήθηκαν έχουν ατομικό ΔΛ πάνω από το συνολικό μέσο όρο, ενώ αντίθετα όλοι οι βουλευτές των ΝΔ, ΠΟΤΑΜΙ και ΠΑΣΟΚ που τοποθετήθηκαν έχουν ατομικό ΔΛ κάτω από αυτόν το συνολικό μέσο όρο. Ένας βουλευτής του ΚΚΕ (από τους συνολικά 3 που τοποθετήθηκαν) βρίσκεται κάτω από τον συνολικό μέσο όρο, ενώ οι υπόλοιποι 2 βρίσκονται πάνω από αυτόν, όπως επίσης ένας βουλευτής των ΑΝΕΛ (από τους συνολικά 5 που τοποθετήθηκαν) βρίσκεται κάτω από τον συνολικό μέσο όρο, ενώ οι υπόλοιποι 4 βρίσκονται πάνω από αυτόν. Τέλος, από τους 11 βουλευτές του ΣΥΡΙΖΑ που τοποθετήθηκαν, οι περισσότεροι (7) έχουν ατομικό ΔΛ κάτω από το συνολικό μέσο όρο, ενώ 4 τον υπερβαίνουν.

Το αρχικό τμήμα της συνολικής συζήτησης σχετικά με τη διενέργεια δημοψηφίσματος αφορούσε στο εάν η πρόταση της Κυβέρνησης ήταν συμβατή με το ελληνικό Σύνταγμα, και τοποθετήθηκε ένας πολύ μικρός αριθμός βουλευτών, συγκεκριμένα 5. Ο επιμέρους αριθμός αναπαραγωγής των πεδίων λαϊκισμού (ΝΠΛ) μέσα από τα απομονωθέντα σημεία της ομιλίας κάθε ενός από τους 5 αυτούς βουλευτές (που αφορά αποκλειστικά τη θεματολογία της πρότασης αντισυνταγματικότητας) και ο αντίστοιχος επιμέρους ΔΛ τους φαίνεται στους Πίνακες 5 και 6, ώστε να διευκολυνθεί ο αναγνώστης, εφόσον το θελήσει, να μελετήσει ξεχωριστά τα δύο τμήματα της συνολικής συζήτησης της Ολομέλειας της Βουλής της 27ης Ιουνίου 2015 (πρόταση αντισυνταγματικότητας και ημερήσια διάταξη). Στην προσέγγιση της εργασίας αυτής η μελέτη της κοινοβουλευτικής συζήτησης είναι ενιαία για δύο λόγους: πρώτον, επειδή τελικά το διακύβευμα και των δύο τμημάτων της συνολικής συζήτησης ήταν η στάση των βουλευτών απέναντι στην ιδέα διεξαγωγής ενός δημοψηφίσματος και, κυρίως, επειδή στο σκέλος της αντισυνταγματικότητας τοποθετήθηκε μονάχα ένας πολύ μικρός αριθμός βουλευτών (έως ένας από κάθε κοινοβουλευτική ομάδα), οπότε δεν είναι δυνατόν να εξαχθούν συμπεράσματα ή να γίνει στατιστική ανάλυση.

Πίνακας 3

ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΔΙΕΝΕΡΓΕΙΑ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑΤΟΣ			Πεδία Κλίμακας Van Hauvaert							
Ονοματεπώνυμο Βουλευτή	Κόμμα	Ιδιότητα στη συζήτηση	1	2	3	4	5	6	7	8
Ευάγγελος Βενιζέλος	ΠΑΣΟΚ	Κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος	0	0	0	0	1	0	5	3
Δημήτριος Βίτσας	ΣΥΡΙΖΑ	Εισηγητής	5	5	6	0	0	4	8	8
Μαυρουδής Βορίδης	ΝΔ	Εισηγητής	1	0	0	0	3	0	3	2
Νικόλαος Βούτσας	ΣΥΡΙΖΑ	Γενικός εισηγητής	1	5	6	0	0	3	6	6
Φωτεινή Γεννηματά	ΠΑΣΟΚ	Αρχηγός κόμματος	0	0	0	0	0	0	6	1
Όλγα Γεροβασίλη	ΣΥΡΙΖΑ	Κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος	2	2	6	0	0	0	3	3
Σταύρος Θεοδωράκης	ΠΟΤΑΜΙ	Αρχηγός κόμματος	0	0	0	0	0	0	2	1
Δημήτριος Καμμένος	ΑΝΕΛ	Εισηγητής	0	0	5	0	0	6	8	8
Παναγιώτης Καμμένος	ΑΝΕΛ	Μέλος Κυβέρνησης - Αρχηγός κόμματος	5	4	3	0	0	5	6	6
Νικόλαος Καραθανασόπουλος	ΚΚΕ	Εισηγητής	0	0	8	0	0	7	12	12
Ηλίας Κασιδιάρης	ΧΑ	Εισηγητής	6	7	9	0	0	6	13	14
Γεώργιος Κατρούγκαλος	ΣΥΡΙΖΑ	Μέλος Κυβέρνησης	1	1	4	0	0	1	1	1
Τέρενς – Σπένσερ – Νικόλαος Κουίκ	ΑΝΕΛ	Μέλος Κυβέρνησης	1	0	4	0	0	3	5	5
Έλενα Κουντουρά	ΑΝΕΛ	Μέλος Κυβέρνησης	0	0	3	0	0	0	2	2
Παναγιώτης Κουρουμπλής	ΣΥΡΙΖΑ	Μέλος Κυβέρνησης	1	1	1	0	0	0	1	1
Δημήτριος Κουτσούμπας	ΚΚΕ	Αρχηγός κόμματος	6	4	17	0	1	2	13	13
Ζωή Κωνσταντοπούλου	ΣΥΡΙΖΑ	Πρόεδρος Βουλής	2	2	2	0	0	0	3	3
Παναγιώτης Λαφαζάνης	ΣΥΡΙΖΑ	Μέλος Κυβέρνησης	2	2	4	0	0	0	5	5
Ανδρέας Λοβέρδος	ΠΑΣΟΚ	Εισηγητής	0	0	0	0	0	0	3	4
Σπύρος Λυκούδης	ΠΟΤΑΜΙ	Εισηγητής	0	0	0	0	1	0	4	0
Αντιγόνη Λυμπεράκη	ΠΟΤΑΜΙ	Κοινοβουλευτική εκπρόσωπος	0	0	0	0	0	0	0	0
Κυριάκος Μητσοτάκης	ΝΔ	Κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος	0	0	0	0	0	0	6	6
Νικόλαος Μιχαολιάκος	ΧΑ	Αρχηγός κόμματος	1	1	0	0	0	1	3	3
Νικόλαος Νικολόπουλος	ΑΝΕΛ	Κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος	3	2	3	0	0	1	3	3
Αλεξάνδρα Παπαρήγα	ΚΚΕ	Πρώην αρχηγός κόμματος	3	1	2	0	0	3	3	4

Νικόλαος Παππάς	ΣΥΡΙΖΑ	Μέλος Κυβέρνησης	0	1	0	0	0	1	1	1
Χρήστος Παππάς	ΧΑ	Κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος	0	0	3	0	0	4	8	8
Αθανάσιος Παφίλης	ΚΚΕ	Κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος	4	4	5	0	0	4	5	4
Αντώνης Σαμαράς	ΝΔ	Αρχηγός κόμματος	0	0	0	0	4	0	4	1
Αλέξης Τσίπρας	ΣΥΡΙΖΑ	Πρόεδρος Κυβέρνησης – Αρχηγός κόμματος	8	8	1	0	0	3	5	4
Ιωάννης Τσιρώνης	ΣΥΡΙΖΑ	Μέλος Κυβέρνησης	0	0	0	0	0	0	0	1
Νικόλαος Φίλης	ΣΥΡΙΖΑ	Εισηγητής	5	3	5	0	0	0	2	2
Θεόδωρος Φορτσάκης	ΝΔ	Εισηγητής	0	0	0	0	0	0	1	0
ΣΥΝΟΛΟ			57	53	97	0	10	54	150	135

Η παράθεση των βουλευτών γίνεται κατά αλφαβητική σειρά. Σε κάθε βουλευτή διακρίνεται ο αριθμός εννοιολογικής αναπαραγωγής των 8 πεδίων της Κλίμακας Van Hauvaert μέσω της ομιλίας του, όπως αποτυπώθηκε στα επίσημα πρακτικά της Ολομέλειας της Βουλής. Πεδία λαϊκισμού Κλίμακας van Hauvaert: (1) Να ακολουθείς την επιθυμία του λαού, (2) Ο λαός πρέπει να αποφασίζει, (3) Υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στο λαό και τις ελίτ, (4) Είναι καλύτερο η εκπροσώπηση να γίνεται από συνηθισμένους πολίτες απ'ότι πεπειραμένους πολιτικούς, (5) Οι πολιτικοί περισσότερο μιλούν παρά παράγουν έργο, (6). Το να συμβιβάζεσαι είναι σαν να «ξεπουλάς» τις αξίες σου, (7) Τα συμφέροντα των πολιτικών επηρεάζουν αρνητικά την ευημερία του λαού, (8) Οι πολιτικοί προστατεύουν τα προνόμιά τους.

Πίνακας 4

ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΔΙΕΝΕΡΓΕΙΑ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑΤΟΣ

Ονοματεπώνυμο Βουλευτή	Κόμμα	ΝΠΛ	ΕΟ	ΔΛ	Τοποθέτηση
Δημήτριος Βίτσας	ΣΥΡΙΖΑ	36	1471	2,45	ΝΑΙ
Ηλίας Κασιδιάρης	ΧΑ	55	2737	2,01	ΝΑΙ
Νικόλαος Καραθανασόπουλος	ΚΚΕ	39	1998	1,95	ΟΧΙ [#]
Όλγα Γεροβασίλη	ΣΥΡΙΖΑ	16	918	1,74	ΝΑΙ
Δημήτριος Κουτσούμπας	ΚΚΕ	56	3443	1,63	ΟΧΙ [#]
Τέρενς – Σπένσερ – Νικόλαος Κουίκ	ΑΝΕΛ	18	1216	1,48	ΝΑΙ
Χρήστος Παππάς	ΧΑ	23	1632	1,41	ΝΑΙ
Παναγιώτης Καμμένος	ΑΝΕΛ	29	2074	1,40	ΝΑΙ
Γεώργιος Κατρούγκαλος	ΣΥΡΙΖΑ	9	808	1,11	ΝΑΙ
Αλεξάνδρα Παπαρήγα	ΚΚΕ	16	1581	1,01	ΟΧΙ [#]
Έλενα Κουντουρά	ΑΝΕΛ	7	706	0,99	ΝΑΙ

Δημήτριος Καμμένος	ΑΝΕΛ	27	2797	0,97	NAI
Παναγιώτης Λαφαζάνης	ΣΥΡΙΖΑ	18	1904	0,95	NAI
Νικόλαος Μιχαλολιάκος	ΧΑ	9	1046	0,86	NAI
Ζωή Κωνσταντοπούλου	ΣΥΡΙΖΑ	12	1522	0,79	NAI
Αλέξης Τσίπρας	ΣΥΡΙΖΑ	29	3749	0,77	NAI
Αθανάσιος Παφίλης	ΚΚΕ	26	3604	0,72	OXI [#]
Νικόλαος Φίλης	ΣΥΡΙΖΑ	17	2428	0,70	NAI
Νικόλαος Νικολόπουλος	ΑΝΕΛ	15	2593	0,58	NAI
Νικόλαος Βούτσης	ΣΥΡΙΖΑ	27	4701	0,57	NAI
Μαυρουδής Βορίδης	ΝΔ	9	1811	0,50	OXI
Κυριάκος Μητσοτάκης	ΝΔ	12	2542	0,47	OXI
Παναγιώτης Κουρουμπλής	ΣΥΡΙΖΑ	5	1386	0,36	NAI
Ιωάννης Τσιρώνης	ΣΥΡΙΖΑ	1	306	0,33	NAI
Νικόλαος Παππάς	ΣΥΡΙΖΑ	4	1309	0,31	NAI
Αντώνης Σαμαράς	ΝΔ	9	2907	0,31	OXI
Φωτεινή Γεννηματά	ΠΑΣΟΚ	7	2474	0,28	OXI
Ευάγγελος Βενιζέλος	ΠΑΣΟΚ	9	3375	0,27	OXI
Ανδρέας Λοβέρδος	ΠΑΣΟΚ	7	2780	0,25	OXI
Σπύρος Λυκούδης	ΠΟΤΑΜΙ	5	2525	0,20	OXI
Σταύρος Θεοδωράκης	ΠΟΤΑΜΙ	3	1709	0,18	OXI
Θεόδωρος Φορτσάκης	ΝΔ	1	1352	0,07	OXI
Αντιγόνη Λυμπεράκη	ΠΟΤΑΜΙ	0	2159	0,00	OXI

Η παράθεση των βουλευτών γίνεται κατά σειρά φθίνοντος δείκτη λαϊκισμού (ΔΛ). Ν_{ΠΛ}: συνολικός αριθμός εννοιολογικής αναπαραγωγής των 8 πεδίων της Κλίμακας Van Hauvaert μέσω της ομιλίας του αντίστοιχου βουλευτή (άθροισμα από τα 8 πεδία, όπως φαίνονται στον Πίνακα 3), ΕΟ: έκταση ομιλίας του αντίστοιχου βουλευτή σε λέξεις. Στο Πίνακα φαίνεται επίσης η τελική τοποθέτηση του κάθε βουλευτή ως προς το διακύβευμα της σχετικής συζήτησης (είτε υπέρ της πρότασης διενέργειας δημοψηφίσματος με το ερώτημα που προτείνει η Κυβέρνηση -NAI- ή όχι -OXI).

$\Delta\Lambda = \frac{N_{\text{ΠΛ}}}{\text{ΕΟ}} * 100$

[#] Οι βουλευτές του ΚΚΕ κατέθεσαν τη δική τους πρόταση για διενέργεια δημοψηφίσματος με άλλο όμως ερώτημα από αυτό που πρότεινε η Κυβέρνηση. Συνεπώς, παρόλο που οι βουλευτές αυτοί καταψήφισαν την πρόταση της Κυβέρνησης, στα πλαίσια του ερευνητικού ερωτήματος της παρούσας εργασίας, οι βουλευτές αυτοί καταγράφονται ως υπέρμαχοι της διενέργειας δημοψηφίσματος.

Πίνακας 5

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΠΕΡΙ ΑΝΤΙΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ			Πεδία Κλίμακας Van Hauvaert							
Ονοματεπώνυμο Βουλευτή	Κόμμα	Ιδιότητα στη συζήτηση	1	2	3	4	5	6	7	8
Ευάγγελος Βενιζέλος	ΠΑΣΟΚ	Κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος	0	0	0	0	1	0	1	0
Αντιγόνη Λυμπεράκη	ΠΟΤΑΜΙ	Κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος	0	0	0	0	0	0	0	0
Αθανάσιος Παφίλης	ΚΚΕ	Κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος	2	2	2	0	0	2	0	0
Νικόλαος Φίλης	ΣΥΡΙΖΑ	Κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος	1	1	1	0	0	0	0	0
Θεόδωρος Φορτσάκης	ΝΔ	Κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος	0	0	0	0	0	0	1	0
		ΣΥΝΟΛΟ	3	3	3	0	1	2	2	0

Η παράθεση των βουλευτών γίνεται κατά αλφαβητική σειρά. Σε κάθε βουλευτή διακρίνεται ο αριθμός εννοιολογικής αναπαραγωγής των 8 πεδίων της Κλίμακας Van Hauvaert μέσω της ομιλίας του, όπως αποτυπώθηκε στα επίσημα πρακτικά της Ολομέλειας της Βουλής. Πεδία λαϊκισμού Κλίμακας van Hauvaert: (1) Να ακολουθείς την επιθυμία του λαού, (2) Ο λαός πρέπει να αποφασίζει, (3) Υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στο λαό και τις ελίτ, (4) Είναι καλύτερο η εκπροσώπηση να γίνεται από συνηθισμένους πολίτες από ότι πεπειραμένους πολιτικούς, (5) Οι πολιτικοί περισσότερο μιλούν παρά παράγουν έργο, (6). Το να συμβιβάζεσαι είναι σαν να «ξεπουλάς» τις αξίες σου, (7) Τα συμφέροντα των πολιτικών επηρεάζουν αρνητικά την ευημερία του λαού, (8) Οι πολιτικοί προστατεύουν τα προνόμιά τους.

Πίνακας 6

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΠΕΡΙ ΑΝΤΙΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ					
Ονοματεπώνυμο Βουλευτή	Κόμμα	Ν _{ΠΛ}	ΕΟ	ΔΛ	Τοποθέτηση
Αθανάσιος Παφίλης	ΚΚΕ	8	315	2,54	Κατά
Νικόλαος Φίλης	ΣΥΡΙΖΑ	3	774	0,39	Κατά
Ευάγγελος Βενιζέλος	ΠΑΣΟΚ	2	1088	0,18	Υπέρ
Θεόδωρος Φορτσάκης	ΝΔ	1	1352	0,07	Υπέρ
Αντιγόνη Λυμπεράκη	ΠΟΤΑΜΙ	0	502	0	Κατά

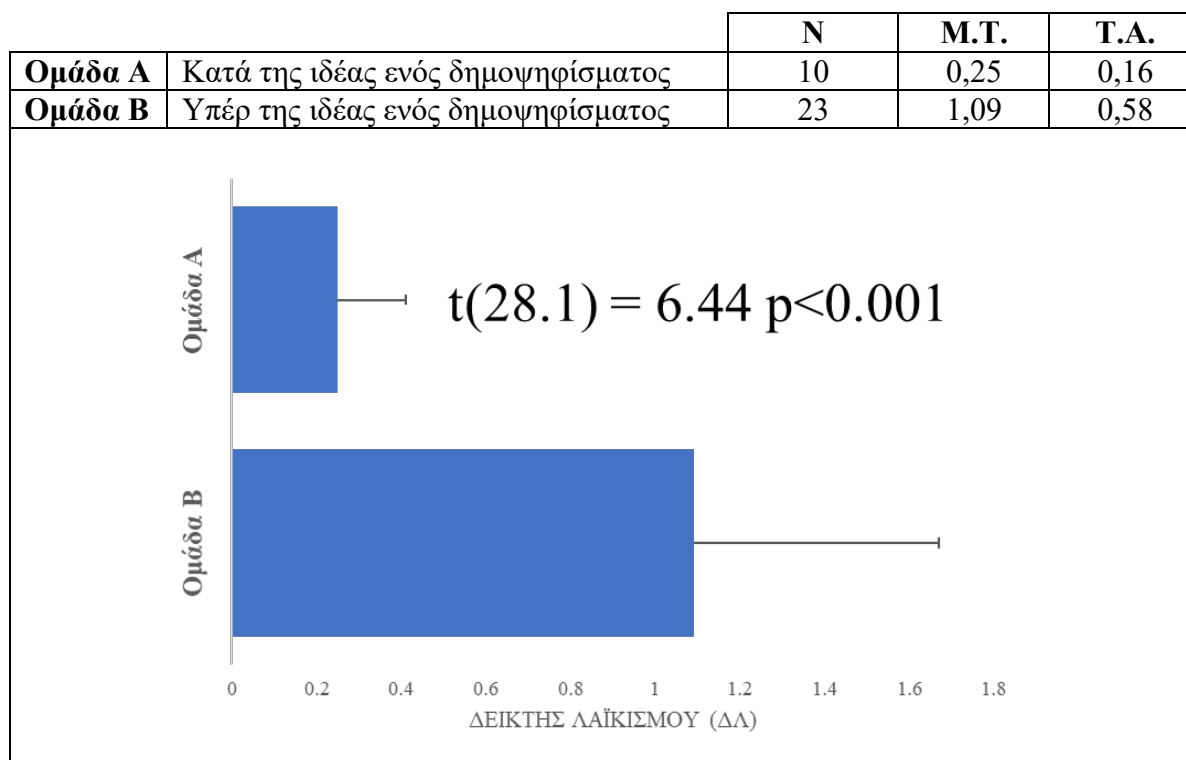
Η παράθεση των βουλευτών γίνεται κατά σειρά φθίνοντος δείκτη λαϊκισμού (ΔΛ). Ν_{ΠΛ}: συνολικός αριθμός εννοιολογικής αναπαραγωγής των 8 πεδίων της Κλίμακας Van Hauvaert μέσω της ομιλίας του αντίστοιχου βουλευτή (άθροισμα από τα 8 πεδία, όπως φαίνονται στον προηγούμενο Πίνακα 5), ΕΟ: έκταση ομιλίας του αντίστοιχου βουλευτή σε λέξεις. Στο Πίνακα φαίνεται επίσης η τελική τοποθέτηση του κάθε βουλευτή ως προς το διακύβευμα της σχετικής συζήτησης (είτε υπέρ της πρότασης αντισυνταγματικότητας είτε κατά της πρότασης αυτής). $\Delta\Lambda = \text{NPL} * 100 / \text{EO}$

3.3 Σύγκριση των ΔΛ των ομάδων διαφορετικής τοποθέτησης ως προς την ιδέα διενέργειας δημοψηφίσματος

Από την τοποθέτηση (και στις περισσότερες περιπτώσεις και την ψήφο) των 33 βουλευτών που έλαβαν το λόγο στη συζήτηση της Ολομέλειας της Βουλής της 27ης Ιουνίου 2015, μπορούν να ομαδοποιηθούν σε εκείνους που ήταν ενάντια στην ιδέα διεξαγωγής ενός δημοψηφίσματος (Ομάδα Α αποτελούμενη από 10 βουλευτές) και σε εκείνους που ήταν υπέρ της ιδέας διεξαγωγής ενός δημοψηφίσματος (Ομάδα Β αποτελούμενη από 23 βουλευτές). Οι βουλευτές του ΚΚΕ συμπεριελήφθησαν στην Ομάδα Β, καθώς (βάσει της πρότασης που κατέθεσε ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του κόμματος) ήταν σύμφωνοι στην ιδέα της διεξαγωγής δημοψηφίσματος, αλλά διαφωνούσαν με το προταθέν ερώτημα που θα περιείχε το δημοψήφισμα. Συνεπώς, παρόλο που οι βουλευτές αυτοί καταψήφισαν την πρόταση της Κυβέρνησης, στα πλαίσια του ερευνητικού ερωτήματος της παρούσας εργασίας, οι βουλευτές αυτοί καταγράφονται ως υπέρμαχοι της ιδέας διεξαγωγής δημοψηφίσματος.

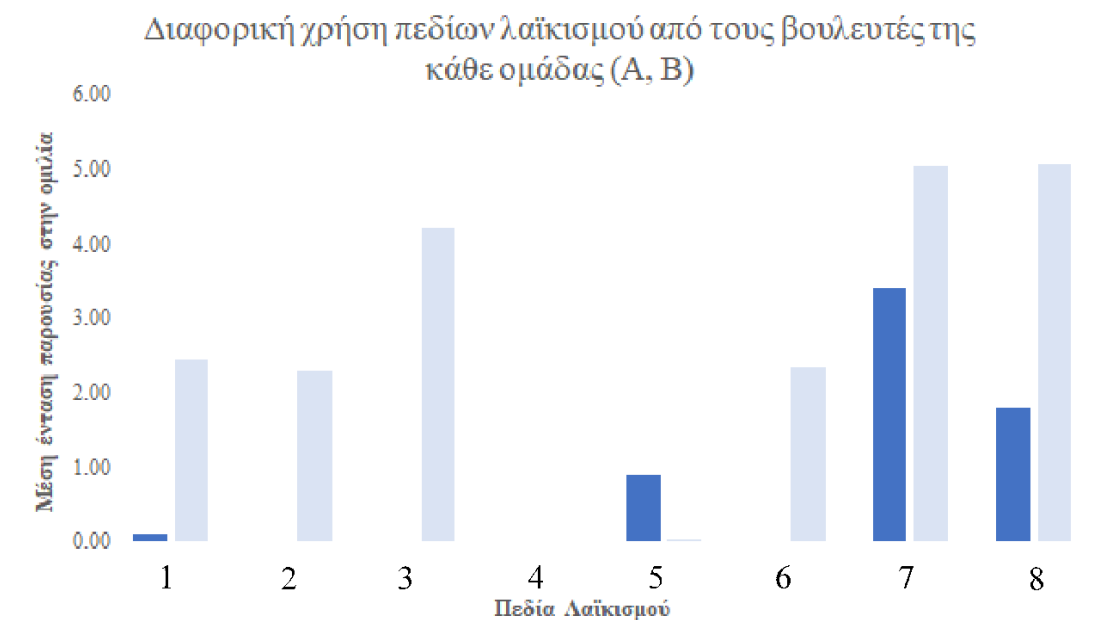
Σε αυτό το πλαίσιο, η Μ.Τ. του ΔΛ των βουλευτών της Ομάδας Β (που υποστήριξε την ιδέα διενέργειας δημοψηφίσματος) είναι υπερτετραπλάσια εκείνης των βουλευτών της Ομάδας Α (που εναντιώθηκε στην προοπτική διενέργειας δημοψηφίσματος). Από τη στατιστική σύγκριση των δύο τιμών [Welch's t-test, $t(28.1) = 6.44$, $p < 0.001$ • Student's t-test, $t(31) = 4.48$, $p < 0.001$] προκύπτει ότι η διαφορά αυτή είναι αξιοσημείωτη (Πίνακας 7). Επιπλέον, προκειμένου να διερευνηθούν οι τυχόν ποιοτικές διαφορές στο περιεχόμενο του ΔΛ μεταξύ των δύο συγκρινόμενων Ομάδων, κατασκευάστηκε η παράμετρος της μέσης έντασης παρουσίας κάθε πεδίου της Κλίμακας Van Hauwaert στο λόγο των βουλευτών κάθε Ομάδας (Α, Β) (Γράφημα 2), που συνίσταται στο κλάσμα του συνολικού αριθμού χρήσης εννοιών που παραπέμπουν σε ένα δεδομένο πεδίο της Κλίμακας κάθε Ομάδας προς τον αριθμό των βουλευτών της Ομάδας αυτής. Έτσι, φαίνεται ότι: (i) οι απόψεις «να ακολουθείς την επιθυμία του λαού», ότι «ο λαός πρέπει να αποφασίζει», ότι «υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στο λαό και τις ελίτ» και ότι «το να συμβιβάζεσαι είναι σαν να ξεπουλάς τις αξίες σου» (δηλαδή τα Πεδία 1-3 και 6 της Κλίμακας) χρησιμοποιούνταν είτε αποκλειστικά είτε σχεδόν αποκλειστικά από τους βουλευτές που ανήκαν στην Ομάδα Β, (ii) η άποψη ότι «οι πολιτικοί περισσότερο μιλούν παρά παράγουν έργο» (δηλαδή το Πεδίο 5 της Κλίμακας) χρησιμοποιήθηκε σχεδόν αποκλειστικά από του βουλευτές που ανήκαν στην Ομάδα Α και τέλος (iii) οι απόψεις ότι «τα συμφέροντα των πολιτικών επηρεάζουν αρνητικά την ευημερία του λαού» και ότι «οι πολιτικοί προστατεύουν τα προνόμιά τους» (δηλαδή τα Πεδία 7 και 8 της Κλίμακας) εκφράστηκαν αρκετά από τους βουλευτές και των δύο Ομάδων.

Πίνακας 7

Η στατιστική σύγκριση των ΔΛ των δύο ομάδων έγινε με τη χρήση του Welch's t-test. N: αριθμός παρατηρήσεων κάθε ομάδας, M.T.: μέση τιμή, T.A.: τυπική απόκλιση

Γράφημα 2

Πεδία λαϊκισμού Κλίμακας van Hauwaert: (1) Να ακολουθείς την επιθυμία του λαού, (2) Ο λαός πρέπει να αποφασίζει, (3) Υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στο λαό και τις ελίτ, (4) Είναι καλύτερο η εκπροσώπηση να γίνεται από συνηθισμένους πολίτες από ότι πεπειραμένους πολιτικούς, (5) Οι πολιτικοί περισσότερο μιλούν παρά παράγουν

έργο, (6). Το να συμβιβάζεσαι είναι σαν να «ξεπουλάς» τις αξίες σου, (7) Τα συμφέροντα των πολιτικών επηρεάζουν αρνητικά την ευημερία του λαού, (8) Οι πολιτικοί προστατεύουν τα προνόμιά τους. Η Ομάδα Α αναπαρίσταται με το μπλε χρώμα και η Ομάδα Β με το γαλάζιο.

3.4 Σύγκριση των ΔΛ υποσυνόλων των ομάδων μεταξύ τους (post hoc ανάλυση)

Η υποστήριξη ή εναντίωση στην ιδέα διενέργειας δημοψηφίσματος κάθε ενός από τους 33 βουλευτές που μίλησαν στον Ολομέλεια της Βουλής της 27ης Ιουνίου 2015 για το θέμα αυτό (και τελικά και όλων -298- των βουλευτών που ψήφισαν στην τελική ψηφοφορία) εκ του αποτελέσματος ταυτίστηκε και με το κόμμα, στην κοινοβουλευτική ομάδα του οποίου ανήκαν. Δεν υπήρξαν βουλευτές κοινοβουλευτικής ομάδας που να υποστήριζαν (ή/και ψήφισαν) διαφορετική κατεύθυνση από των υπόλοιπων συναδέλφων τους της ίδιας κοινοβουλευτικής ομάδας. Μα άλλα λόγια, το σύνολο των βουλευτών ΝΔ, ΠΟΤΑΜΙΟΥ και ΠΑΣΟΚ ταξινομήθηκαν στην Ομάδα Α, και το σύνολο των βουλευτών των υπόλοιπων κοινοβουλευτικών κομμάτων στην Ομάδα Β. Έτσι, κάθε μία από τις δύο αυτές Ομάδες (Α, Β) de facto απαρτίζεται από υποσύνολα (= κοινοβουλευτικές ομάδες), τα οποία στη βάση της κομματικής ταυτότητας είναι ανεξάρτητα, τόσο εντός της κάθε Ομάδας (Α, Β) ξεχωριστά όσο και μεταξύ των Ομάδων Α και Β.

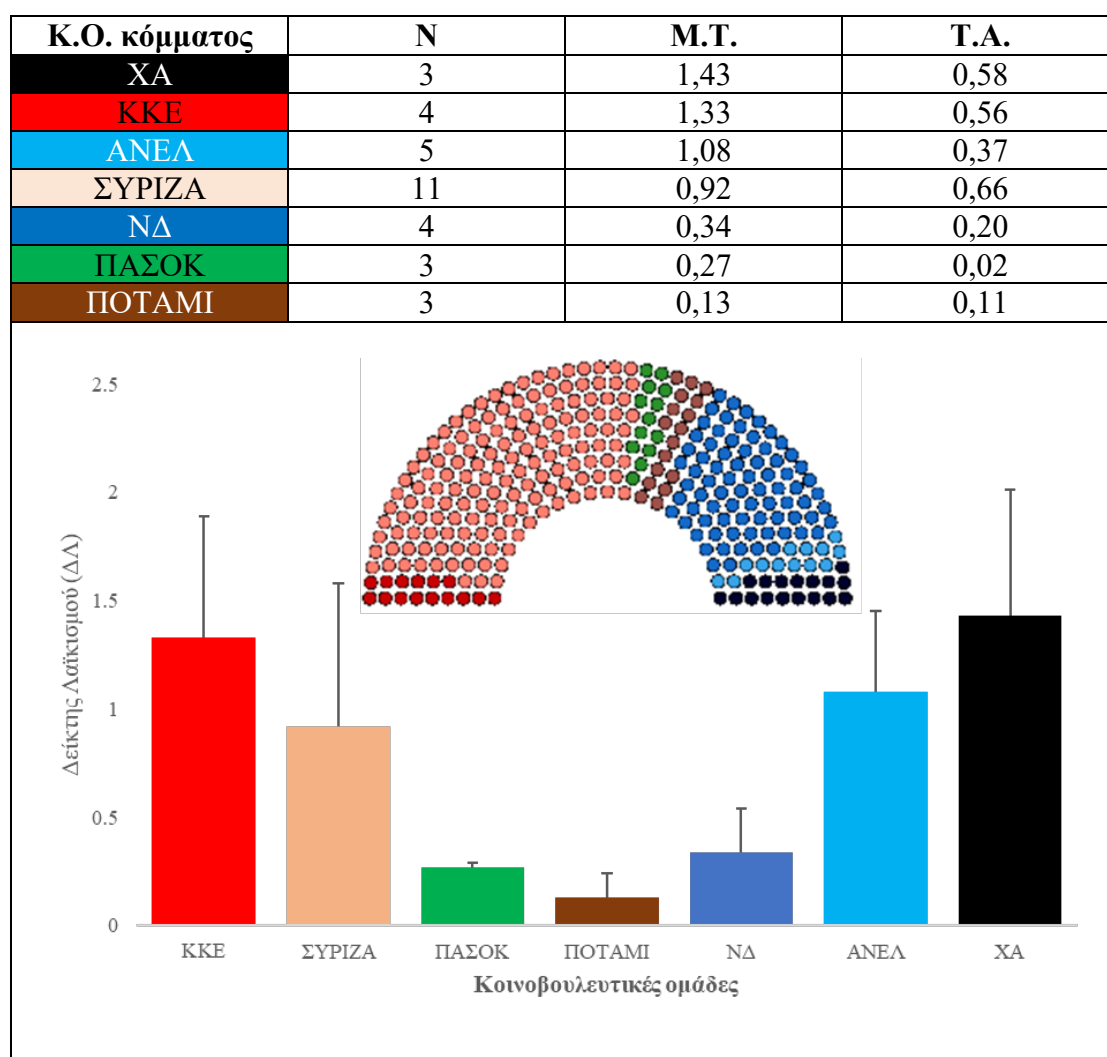
Δεδομένης της σημαντικής διαφοράς του ΔΛ μεταξύ των Ομάδων Α και Β, όπως αποτυπώθηκε στην προηγούμενη ενότητα, προκύπτει το εξής ερώτημα: σε τί βαθμό συνέβαλε ο ΔΛ κάθε υποσυνόλου (= κοινοβουλευτικής ομάδας) στο ύψος του ΔΛ της Ομάδας (Α, Β) που ανήκει, και σε τί βαθμό συνέβαλε ώστε να διαμορφωθεί αυτή η σημαντική διαφορά στο ΔΛ μεταξύ των Ομάδων Α και Β; Για να προσεγγιστεί το συγκεκριμένο ερώτημα, πραγματοποιήθηκε post hoc ανάλυση, όπου αφενός προσδιορίστηκε η Μ.Τ και η τυπική απόκλιση του ΔΛ των βουλευτών, ομαδοποιημένων κατά κοινοβουλευτικές ομάδες (Πίνακας 8), αφετέρου η Μ.Τ. του ΔΛ των βουλευτών της ίδιας κοινοβουλευτικής ομάδας συγκρίθηκε με τη Μ.Τ. του ΔΛ των βουλευτών των υπόλοιπων κοινοβουλευτικών ομάδων (Πίνακες 9-10).

Όπως φαίνεται από τα δεδομένα: (i) η Μ.Τ. του ΔΛ των βουλευτών που προέρχονταν από τις κοινοβουλευτικές ομάδες της ΧΑ, του ΚΚΕ, των ΑΝΕΛ και του ΣΥΡΙΖΑ είναι υψηλότερη του συνολικού μέσου όρου του ΔΛ (0.8, βλέπε ενότητα 3.2), ενώ η Μ.Τ. του ΔΛ των βουλευτών που προέρχονταν από τις κοινοβουλευτικές ομάδες της ΝΔ, του ΠΟΤΑΜΙΟΥ και του ΠΑΣΟΚ είναι χαμηλότερη του συνολικού μέσου όρου του ΔΛ, (ii) ανεξάρτητα από το είδος της στατιστικής μοντελοποίησης που χρησιμοποιείται (Welch's ή Student's t-test) ο ΔΛ των βουλευτών των τριών υποσυνόλων (= κοινοβουλευτικών ομάδων) που απαρτίζουν την

Ομάδα Α δε διαφέρει σημαντικά μεταξύ τους, (iii) ανεξάρτητα από το είδος της στατιστικής μοντελοποίησης που χρησιμοποιείται (Welch's ή Student's t-test) ο ΔΛ των βουλευτών των τεσσάρων υποσυνόλων (= κοινοβουλευτικών ομάδων) που απαρτίζουν την Ομάδα Β δε διαφέρει σημαντικά μεταξύ τους, (iv) ανεξάρτητα από το είδος της στατιστικής μοντελοποίησης που χρησιμοποιείται (Welch's ή Student's t-test) ο ΔΛ των βουλευτών τόσο του ΚΚΕ όσο των ΑΝΕΛ (υποσύνολα της Ομάδας Β), ξεχωριστά, είναι σημαντικά υψηλότερος σε σχέση με τον ΔΛ των βουλευτών της ΝΔ, του ΠΟΤΑΜΙΟΥ ή του ΠΑΣΟΚ (που απαρτίζουν την Ομάδα Α), ξεχωριστά, (v) το είδος της στατιστικής μοντελοποίησης, εξαρτώμενο διαφορετικά από την ασυμμετρία στον αριθμό παρατηρήσεων του υποσυνόλου των βουλευτών του ΣΥΡΙΖΑ (11) σε σχέση με εκείνο του υποσυνόλου της ΝΔ (4) ή του ΠΟΤΑΜΙΟΥ (3) ή του ΠΑΣΟΚ (3), και από το μικρό συνολικό αριθμό παρατηρήσεων στις συγκρίσεις των υποσυνόλων της ΧΑ με τη ΝΔ, το ΠΟΤΑΜΙ και του ΠΑΣΟΚ, επηρεάζει το στατιστικό εύρος της σημασίας της διαφοράς στο ΔΛ των βουλευτών του ΣΥΡΙΖΑ και της ΧΑ (υποσύνολα της Ομάδας Β), ξεχωριστά, σε σχέση με τον ΔΛ των βουλευτών της ΝΔ, του ΠΟΤΑΜΙΟΥ ή του ΠΑΣΟΚ (που απαρτίζουν την Ομάδα Α), ξεχωριστά.

Τέλος, αντίστοιχα με αυτό που παρουσιάστηκε στην προηγούμενη ενότητα για τις Ομάδες Α και Β, προκειμένου να αποτυπωθούν οι τυχόν ποιοτικές διαφορές στο περιεχόμενο του ΔΛ μεταξύ των συγκρινόμενων υποσυνόλων, κατασκευάστηκε η παράμετρος της μέσης έντασης παρουσίας κάθε πεδίου της Κλίμακας Van Hauwaert στο λόγο των βουλευτών κάθε υποσυνόλου (Γράφημα 3).

Πίνακας 8

Η παράθεση των κοινοβουλευτικών ομάδων στον Πίνακα γίνεται κατά σειρά φθίνουσας μέσης τιμής (M.T.) του δείκτη λαϊκισμού (ΔΛ) τους. Στο συνοδευτικό γράφημα η παράθεση της M.T. και της T.A. των κοινοβουλευτικών ομάδων ακολουθεί τη σειρά με την οποία κάθονται οι βουλευτές τους στην αίθουσα της Ολομέλειας του Κοινοβουλίου από αριστερά προς τα δεξιά (όπως θα τους αντίκριζε κάποιος που βρίσκεται στο προεδρείο της αίθουσας). Το ΚΚΕ αναπαρίσταται με κόκκινο χρώμα, ο ΣΥΡΙΖΑ με ροζ, το ΠΑΣΟΚ με πράσινο χρώμα, το ΠΟΤΑΜΙ με καφέ, η ΝΔ με σκούρο μπλε, οι ΑΝΕΛ με ανοιχτό μπλε και η ΧΑ με μαύρο. Η σύνθεση της Ολομέλειας της Βουλής αναφέρεται στα δεδομένα της 27ης Ιουνίου 2015. Κ.Ο.: κοινοβουλευτική ομάδα, N: αριθμός παρατηρήσεων κάθε ομάδας, M.T.: μέση τιμή, T.A.: τυπική απόκλιση

Πίνακας 9

Συγκρινόμενες υποομάδες	Welch's t-test	p-value	Σ.Σ.
Υποομάδα ομάδας Β vs Υποομάδα ομάδας Β			
ΣΥΡΙΖΑ vs ΚΚΕ	t(6,2) = -1,20	0,275	NS
ΣΥΡΙΖΑ vs ΑΝΕΛ	t(13,1) = -0,65	0,524	NS
ΣΥΡΙΖΑ vs ΧΑ	t(3,6) = -1,32	0,265	NS
ΚΚΕ vs ΑΝΕΛ	t(4,9) = 0,75	0,488	NS
ΚΚΕ vs ΧΑ	t(4,4) = -0,23	0,830	NS
ΑΝΕΛ vs ΧΑ	t(3) = -0,93	0,423	NS
Υποομάδα ομάδας Β vs Υποομάδα ομάδας Α			

ΣΥΡΙΖΑ vs ΠΑΣΟΚ	$t(10,0) = 3,29$	0,008	S
ΣΥΡΙΖΑ vs ΠΟΤΑΜΙ	$t(11,6) = 3,81$	0,003	S
ΣΥΡΙΖΑ vs ΝΔ	$t(12,9) = 2,62$	0,021	S
ΚΚΕ vs ΠΑΣΟΚ	$t(3) = 3,77$	0,033	S
ΚΚΕ vs ΠΟΤΑΜΙ	$t(3,3) = 4,17$	0,021	S
ΚΚΕ vs ΝΔ	$t(3,7) = 3,32$	0,033	S
ΑΝΕΛ vs ΝΔ	$t(6,3) = 3,92$	0,007	S
ΑΝΕΛ vs ΠΟΤΑΜΙ	$t(5,1) = 5,47$	0,003	S
ΑΝΕΛ vs ΠΑΣΟΚ	$t(4) = 5,00$	0,007	S
ΧΑ vs ΝΔ	$t(2,4) = 3,15$	0,071	NS
ΧΑ vs ΠΟΤΑΜΙ	$t(2,2) = 3,85$	0,055	NS
ΧΑ vs ΠΑΣΟΚ	$t(2) = 3,49$	0,073	NS
<i>Υποομάδα ομάδας Α vs Υποομάδα ομάδας Α</i>			
ΠΑΣΟΚ vs ΠΟΤΑΜΙ	$t(2,1) = 2,18$	0,156	NS
ΠΑΣΟΚ vs ΝΔ	$t(3,1) = -0,72$	0,525	NS
ΠΟΤΑΜΙ vs ΝΔ	$t(4,8) = -1,80$	0,135	NS

Σ.Σ.: στατιστική σημαντικότητα (NS: non-significant, S: significant)

Πίνακας 10

Συγκρινόμενες υποομάδες	Student's t-test	p-value	Σ,Σ,
<i>Υποομάδα ομάδας Β vs Υποομάδα ομάδας Β</i>			
ΣΥΡΙΖΑ vs ΚΚΕ	$t(13) = -1,11$	0,288	NS
ΣΥΡΙΖΑ vs ΑΝΕΛ	$t(14) = -0,53$	0,605	NS
ΣΥΡΙΖΑ vs ΧΑ	$t(12) = -1,22$	0,246	NS
ΚΚΕ vs ΑΝΕΛ	$t(7) = 0,79$	0,456	NS
ΚΚΕ vs ΧΑ	$t(5) = -0,23$	0,828	NS
ΑΝΕΛ vs ΧΑ	$t(6) = -1,05$	0,333	NS
<i>Υποομάδα ομάδας Β vs Υποομάδα ομάδας Α</i>			
ΣΥΡΙΖΑ vs ΠΑΣΟΚ	$t(12) = 1,67$	0,121	NS
ΣΥΡΙΖΑ vs ΠΟΤΑΜΙ	$t(12) = 2,02$	0,066	NS
ΣΥΡΙΖΑ vs ΝΔ	$t(13) = 1,70$	0,113	NS
ΚΚΕ vs ΠΑΣΟΚ	$t(5) = 3,19$	0,024	S
ΚΚΕ vs ΠΟΤΑΜΙ	$t(5) = 3,56$	0,016	S
ΚΚΕ vs ΝΔ	$t(6) = 3,32$	0,016	S
ΑΝΕΛ vs ΝΔ	$t(7) = 3,66$	0,008	S
ΑΝΕΛ vs ΠΟΤΑΜΙ	$t(6) = 4,30$	0,005	S
ΑΝΕΛ vs ΠΑΣΟΚ	$t(6) = 3,76$	0,009	S
ΧΑ vs ΝΔ	$t(5) = 3,62$	0,015	S
ΧΑ vs ΠΟΤΑΜΙ	$t(4) = 3,85$	0,018	S
ΧΑ vs ΠΑΣΟΚ	$t(4) = 3,49$	0,025	S
<i>Υποομάδα ομάδας Α vs Υποομάδα ομάδας Α</i>			
ΠΑΣΟΚ vs ΠΟΤΑΜΙ	$t(4) = 2,18$	0,095	NS
ΠΑΣΟΚ vs ΝΔ	$t(3,1) = -0,61$	0,570	NS
ΠΟΤΑΜΙ vs ΝΔ	$t(5) = -1,65$	0,161	NS

Σ.Σ.: στατιστική σημαντικότητα (NS: non-significant, S: significant)

Γράφημα 3

Πεδία λαϊκισμού Κλίμακας van Hauwaert: (1) Να ακολουθείς την επιθυμία του λαού, (2) Ο λαός πρέπει να αποφασίζει, (3) Υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στο λαό και τις ελίτ, (4) Είναι καλύτερο η εκπροσώπηση να γίνεται από συνηθισμένους πολίτες από ότι πεπειραμένους πολιτικούς, (5) Οι πολιτικοί περισσότερο μιλούν παρά παράγουν έργο, (6) Το να συμβιβάζεσαι είναι σαν να «ξεπουλάς» τις αξίες σου, (7) Τα συμφέροντα των πολιτικών επηρεάζουν αρνητικά την ευημερία του λαού, (8) Οι πολιτικοί προστατεύουν τα προνόμιά τους. Το ΚΚΕ αναπαρίσταται με κόκκινο χρώμα, ο ΣΥΡΙΖΑ με ροζ, το ΠΑΣΟΚ με πράσινο χρώμα, το ΠΟΤΑΜΙ με καφέ, η ΝΔ με σκούρο μπλε, οι ΑΝΕΛ με ανοιχτό μπλε και η ΧΑ με μαύρο.

4. ΣΥΖΗΤΗΣΗ

4.1 Σχολιασμός της Κλίμακας Van Hauwaert

Η εκτίμηση του βαθμού και είδους του λαϊκισμού στις ομιλίες των βουλευτών που τοποθετήθηκαν στη συζήτηση της Ολομέλειας της Βουλής της 27ης Ιουνίου 2015 επί της πρόθεσης/ πρότασης της Κυβέρνησης για διεξαγωγή δημοψηφίσματος, έγινε με τη χρήση ενός εργαλείου, της Κλίμακας Van Hauwaert, η οποία προτάθηκε προ 3 ετών στη διεθνή βιβλιογραφία.

Βασική συνιστώσα των παραδοχών στις οποίες βασίστηκε η ανάπτυξη της συγκεκριμένης κλίμακας είναι η ιδιοσυγκρασιακή/ συμπεριφορική προέλευση του λαϊκισμού. Μια συμπεριφορά στην πιο γενική της μορφή μπορεί να περιγραφεί ως μια ψυχολογική τάση, που εκφράζεται μέσα από την αξιολόγηση μιας συγκεκριμένης οντότητας με κάποιο βαθμό προτίμησης ή αποδοκιμασίας. Έτσι, μια συμπεριφορά συμπεριλαμβάνει τρία στοιχεία:

ψυχολογική τάση, αντικείμενο της τάσης, και αξιολόγηση. Πρώτα, ένα στοιχείο αποτίμησης αναφέρεται στο συναίσθημα ενός ατόμου για μια δήλωση ή ένα αντικείμενο. Δεύτερον, ένα πληροφοριακό στοιχείο αναφέρεται σε προσωπικές αντιλήψεις σχετικά με αυτή τη δήλωση ή το αντικείμενο. Τρίτον, η τάση υπονοεί ότι βάσει παρελθοντικών εμπειριών, οι ερωτώμενοι απαντούν σε ένα αντικείμενο στάσης με «κάποιο βαθμό θετικότητας ή άρνησης». Μόνο αυτό το τελευταίο στοιχείο μπορεί να παρατηρηθεί, τα άλλα δύο μπορούν μόνο να εξαχθούν ως συμπεράσματα. Στην περίπτωση μας, ο λαϊκισμός είναι το αντικείμενο στόχος, και υποθέτουμε ότι τα άτομα αξιολογούν αυτό το αντικείμενο είτε πιο θετικά είτε πιο αρνητικά. Επειδή ο λαϊκισμός είναι ο συνδυασμός διαφορετικών απόψεων – αντι-ελιτισμός, λαϊκή κυριαρχία, και μανιχαϊστική κοσμοθεωρία – οι λαϊκίστικες συμπεριφορές είναι το σύνολο αποτιμητικών αντιδράσεων σε αυτά τα στοιχεία. Το εργαλείο αυτό λοιπόν, χρησιμοποιεί αυτή την ερμηνεία του λαϊκισμού για την μέτρηση της λαϊκίστικης συμπεριφοράς, και άρα τα συμπεράσματα που μπορούν να εξαχθούν από αυτή την εργασία πρέπει να προσεγγιστούν υπό αυτό το πρίσμα.

Το εργαλείο αυτό αντανακλά εν μέρει την παραδοσιακή/ συμβατική έννοια του λαϊκισμού, επιπλέον όμως απαρτίζεται από πεδία που λαμβάνουν υπόψιν πιο σύγχρονες τάσεις πάνω στις οποίες διαφοροποιείται η έννοια του λαϊκισμού από την παραδοσιακή της διάσταση, ώστε να αυξάνει την αξιοπιστία των συμπερασμάτων που εξάγονται.

4.2 Περιορισμοί της παρούσας μελέτης

Όπως σε κάθε προσπάθεια επιστημονικής προσέγγισης ενός ερωτήματος/ ζητήματος, τα αποτελέσματα και τα συμπεράσματα πρέπει να αξιολογηθούν μέσα στο πλαίσιο των εγγενών περιορισμών (limitations) της προσέγγισης που έχει επιλεγεί. Πιο συγκεκριμένα:

(1) παρά τα διάφορα πλεονεκτήματά της (όπως αποτυπώθηκαν στην ενότητα 2.2 και 4.1), η Κλίμακα Van Hauvaert διέπεται από σειρά ατελειών ή αστοχιών, οι οποίες είτε είναι εγγενείς κατά την κατασκευή της, είτε σχετίζονται με το συγκεκριμένο σκοπό για τον οποίο χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα εργασία. Αναφορικά με το πρώτο ζήτημα, η Κλίμακα αυτή (όπως εξάλλου και οι περισσότερες άλλες ανάλογες Κλίμακες) αδυνατεί να διαβαθμίσει ικανοποιητικά λαϊκίστικες συμπεριφορές που βρίσκονται στα άκρα του φάσματος (με άλλα λόγια να διακρίνει την ύπαρξη μικρού βαθμού λαϊκισμού από τον καθόλου λαϊκισμό, καθώς και κυρίως να διακρίνει τον υψηλού βαθμού από τον πολύ υψηλού βαθμού λαϊκισμό). Επιπλέον, δεν έχει αξιολογηθεί η διαπολιτισμική αξιοπιστία της Κλίμακας, η οποία ενδέχεται να εμφανίζει διαφορετικού βαθμού ευαισθησία στον προσδιορισμό λαϊκίστικων τάσεων σε

χώρες με διαφορετικά κοινωνικά και πολιτικά χαρακτηριστικά. Τέλος, προφανώς, δεδομένης της αξιωματικής παραδοχής της ιδιοσυγκρασιακής/ συμπεριφορικής βάσης του λαϊκισμού στην κατασκευή της Κλίμακας, η τελευταία ενδέχεται να μην εμφανίζει ευαισθησία στην ανάδειξη τάσεων που διαφορετικές επιστημονικές προσεγγίσεις θα τις χαρακτήριζαν ως λαϊκίστικες ή το ανάποδο να αναδεικνύει ή να υπερτιμάει τάσεις ως λαϊκίστικες που άλλες προσεγγίσεις δε θα τις αξιολογούσαν ως τέτοιες. Για παράδειγμα, τα πεδία 1 και 2, καθώς και τα πεδία 7 και 8, βρίσκονται εννοιολογικά πολύ κοντά μεταξύ τους, ώστε απόψεις που εμπίπτουν στο πεδίο 1 ή 7, να κινδυνεύουν να ταξινομηθούν και στο πεδίο 2 ή 8, αντίστοιχα, μεγεθύνοντας το βαθμό λαϊκισμού που συνδέεται με αυτή τις απόψεις αυτές με βάση την Κλίμακα. Αναφορικά με το δεύτερο ζήτημα, η μελέτη του ζητήματος του λαϊκισμού υπό το πρίσμα της κοινοβουλευτικής αντιπαράθεσης πάνω στην ιδέα διεξαγωγής δημοψηφίσματος ενδέχεται να προκρίνει εκ προοιμίου την ανάδειξη συγκεκριμένων πεδίων της Κλίμακας που σχετίζονται με τη λαϊκή κυριαρχία και την αντίστιξη πολιτών και πολιτικών (δηλαδή τα πεδία 1, 2, 3, 7, 8), αφού είναι τέτοια η φύση του δημοψηφίσματος, ως μέσου άμεσης δημοκρατίας, που μεταβιβάζει το υποκείμενο της απόφασης από τους λίγους (αντιπροσώπους) στους πολλούς (πολίτες). Το ίδιο ισχύει, επιπλέον, και για το πεδίο 6 της Κλίμακας, καθώς το επίδικο του δημοψηφίσματος ήταν συναρτώμενο και με μία εξελισσόμενη οικονομική διαπραγμάτευση μεταξύ της ελληνικής Κυβέρνησης και διεθνών θεσμών.

(2) ο τρόπος που επελέγη προκειμένου να ποσοτικοποιηθεί ο βαθμός λαϊκισμού στην ομιλία κάθε βουλευτή εμφανίζει επίσης σημεία που πρέπει να επισημανθούν. Η βαρύτητα της κάθε φράσης που εμπεριείχε σημεία λαϊκισμού γινόταν με κριτήριο το σε πόσα διαφορετικά πεδία της Κλίμακας Van Hauvaert αντιστοιχίζεται και όχι για παράδειγμα με βάση την έκτασή της (σε λέξεις). Αυτή η «εννοιολογική» μέτρηση του βαθμού του λαϊκισμού, αποφεύγει μεν τον αυθαίρετο καθορισμό της έκτασης του λόγου που θα θεωρούταν ως «λαϊκίστικος», δε στερείται όμως μειονεκτημάτων. Είναι δυνατόν μία φράση ή μία πρόταση ενός ομιλητή να ταξινομηθεί σε 2 ή και 3 πεδία της Κλίμακας Van Hauvaert, οπότε εξαιτίας της παρουσίας λίγων τέτοιου τύπου φράσεων ένας ομιλητής θα μπορούσε να εκτιμηθεί ως πιο λαϊκιστής από έναν άλλον με πιο εκτεταμένη στην ομιλία του χρήση λαϊκίστικων εννοιών, οι οποίες όμως έχουν πιο «μονοδιάστατη» αντιστοίχιση στα πεδία της Κλίμακας.

(3) το γεγονός ότι η ανάγνωση των ομιλιών των βουλευτών, η απομόνωση των φράσεων και η αντιστοίχισή τους στα πεδία λαϊκισμού της Κλίμακας Van Hauvaert δεν ήταν αυτοματοποιημένες διαδικασίες αλλά έγιναν από την συγγραφέα, έδωσε τη δυνατότητα

εμβάθυνσης και νοηματοδότησης στο λόγο των βουλευτών αλλά ταυτόχρονα παρά το αίσθημα ευθύνης ενέχει όπως είναι φυσικό το ενδεχόμενο ακούσιου ανθρώπινου λάθους.

4.3 Περί στατιστικής ανάλυσης

Προτού γίνει αναφορά στα γενικά συμπεράσματα της μελέτης, είναι σημαντικό να καταγραφούν κάποιες αναγκαίες επισημάνσεις σχετικά με τη στατιστική ανάλυση, τόσο γενικής φύσης όσο και ειδικής, σε σχέση με την παρούσα εργασία. Η (όποια) τιμή του p-value που παραδοσιακά τίθεται ως όριο στατιστικής σημαντικότητας, κάτω από την οποία οι διαφορές σε συγκρινόμενες ομάδες (ή η συσχέτιση μεταξύ διαφορετικών παραμέτρων) θεωρείται σημαντική, περιορίζει τις περισσότερες φορές το ερμηνευτικό πλαίσιο συζήτησης γύρω από τα δεδομένα σε μία δυαδική προσέγγιση (σημαντικό-ασήμαντο), από την οποία απουσιάζουν οι τάσεις των δεδομένων που ενδέχεται να υπάρχουν, και να αποτυπώνονται στατιστικά σε τιμές p-value περίξ (λίγο μεγαλύτερες ή λίγο μικρότερες) του ορίου σημαντικότητας που έχει τεθεί. Για το λόγο αυτό, θεωρείται κοινός τόπος πλέον [34], ότι τα επιστημονικά συμπεράσματα (ή πολιτικές, επαγγελματικές ή άλλου τύπου αποφάσεις) δε μπορούν να εξάγονται μόνο στη βάση του εάν το p-value βρίσκεται χαμηλότερα από μία προκαθορισμένη ουδό, αλλά η στατιστική ανάλυση απαρτίζει μόνο μία από τις πολλές παραμέτρους που πρέπει να ληφθούν υπόψιν κατά την εξαγωγή συμπερασμάτων για ένα υπό διερεύνηση ζήτημα. Η επιρρέπεια της διακύμανσης του p-value, όταν συγκρίνονται τα ίδια δεδομένα, ανάλογα με τον τρόπο που αυτά μοντελοποιούνται, και το είδος της μαθηματικής προσέγγισης που επιλέγεται αναδείχθηκε στην περίπτωση της σύγκρισης του ΔΛ στα υποσύνολα των Ομάδων Α και Β (ενότητα 4.4). Η επιλογή διαφορετικού είδους t-test οδηγεί σε διαφορετική τιμή του p-value. Συμπερασματικά, μπορεί μία από τις κεντρικές ιδέες στις οποίες βασίστηκε η παρούσα εργασία να ήταν η παρουσίαση της στατιστικής ανάλυσης ως εργαλείου διερεύνησης του ερωτήματος εάν διαδικασίες άμεσης δημοκρατίας όπως τα δημοψηφίσματα υποστηρίζονται μέσω πολιτικού λόγου με αυξημένο λαϊκίστικο περιεχόμενο, όμως τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης αυτής έχουν περιορισμένη αξία αν δεν ενταχθούν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο προσέγγισης του ερωτήματος αυτού.

4.4 Γενικά συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία βασίστηκε στην υπόθεση ότι τα κόμματα που τοποθετήθηκαν υπέρ της διεξαγωγής δημοψηφίσματος (ανεξάρτητα από το ακριβές ερώτημα) χρησιμοποίησαν στην επιχειρηματολογία τους περισσότερες λαϊκίστικες εκφράσεις από ότι τα κόμματα που εξέφρασαν την αντίθεσή τους σε αυτή τη μορφή άμεσης δημοκρατίας. Η έρευνα μας φαίνεται να επαληθεύει την υπόθεση αυτή, υπό την αίρεση των μεθοδολογικών περιορισμών που αναφέρθηκαν στην ενότητα 4.2 και των κρίσιμων επισημάνσεων σχετικά με τη στατιστική ανάλυση που έγιναν στην ενότητα 4.3.

Περίληπτικά, 33 βουλευτές έλαβαν το λόγο και επιχειρηματολόγησαν επί της πρότασης της Κυβέρνησης για διενέργεια δημοψηφίσματος, σε ομιλίες συνολικής αθροιστικής έκτασης 69.566 λέξεων. Μέσα σε αυτές τις ομιλίες, απομονώθηκαν συνολικά 286 σημεία του λόγου των βουλευτών, τα οποία εμπεριείχαν εννοιολογικά ανάλογα τουλάχιστον ενός εκ των 8 πεδίων λαϊκισμού της Κλίμακας Van Hauwaert, και πιο συγκεκριμένα αναπαρήγγαν 556 φορές τα πεδία αυτά. Από την επεξεργασία των δεδομένων αυτών, για κάθε βουλευτή ξεχωριστά, αλλά και συνολικά, προέκυψε ότι ο συνολικός μέσος όρος του ΔΛ των βουλευτών κατά τη συζήτηση στην Ολομέλεια της Βουλής της 26ης Ιουνίου 2015 ανήλθε στο 0,80, με 14 βουλευτές να ξεπερνούν είτε οριακά είτε ως και 3 φορές αυτή την τιμή, και τους υπόλοιπους 19 να βρίσκονται λίγο ή περισσότερο κάτω από την τιμή αυτή. Οι 33 βουλευτές ομαδοποιήθηκαν σε εκείνους που εναντιώθηκαν στην ιδέα διενέργειας ενός δημοψηφίσματος (και καταψήφισαν την πρόταση της Κυβέρνησης) [Ομάδα Α, 10 βουλευτές] και εκείνους που υπερθεμάτισαν της ιδέας διενέργειας ενός δημοψηφίσματος (είτε υπερψηφίζοντας την πρόταση της Κυβέρνησης είτε καταψηφίζοντας λόγω διαφωνίας για το επίδικο ερώτημα του δημοψηφίσματος) [Ομάδα Β, 23 βουλευτές] και συγκρίθηκε η Μ.Τ. του ΔΛ των δύο ομάδων. Διαπιστώθηκε ότι η Μ.Τ. του ΔΛ της πρώτης ομάδας ήταν περισσότερο από 4 φορές μικρότερη της δεύτερης (μία διαφορά και στατιστικά πολύ σημαντική).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι υπήρξε ομοιογένεια ως προς την στάση που τήρησαν οι βουλευτές κάθε κοινοβουλευτικού κόμματος και δεν υπήρχαν διαφοροποιήσεις βουλευτών εντός κάθε κόμματος τόσο από την πλευρά όσων υποστήριζαν την ιδέα ενός δημοψηφίσματος όσο και εκείνων που εναντιώθηκαν σε αυτή. Από τις 7 κοινοβουλευτικές ομάδες, οι τρεις (ΣΥΡΙΖΑ, ΑΝΕΛ, ΧΑ) τάχθηκαν υπέρ της διεξαγωγής του συγκεκριμένου δημοψηφίσματος που πρότεινε η Κυβέρνηση, μία ακόμα (ΚΚΕ) τάχθηκε υπέρ της διεξαγωγής δημοψηφίσματος αλλά με άλλο ερώτημα, και τρεις κατά της διεξαγωγής δημοψηφίσματος (ΝΔ, ΠΟΤΑΜΙ, ΠΑΣΟΚ). Υπενθυμίζεται ότι η πρόταση του ΚΚΕ, όπως αναφέρθηκε αναλυτικά παραπάνω στόχευε ουσιαστικά σε μια απόφαση απόλυτης απόσχισης της Ελλάδος από την ΕΕ

και αποδέσμευση από όλες τις υποχρεώσεις της έναντι αυτής. Η ομοιογένεια αυτή στην τοποθέτηση των κοινοβουλευτικών ομάδων, διαμόρφωσε de facto ανεξάρτητα υποσύνολα μέσα στις Ομάδες Α και Β στη βάση της κοινής κομματικής γραμμής, και επέτρεψε την πραγματοποίηση μίας post hoc ανάλυσης, στην οποία προσδιορίστηκαν οι Μ.Τ. και τυπικές αποκλείσεις των ΔΛ των βουλευτών ανά κοινοβουλευτική ομάδα, και έγινε σύγκριση μεταξύ τους.

Σύμφωνα με τα ευρήματά της ανάλυσης αυτής, ο ΔΛ ανά κόμμα, φαίνεται να αυξάνεται όσο μετακινούμαστε από το κέντρο προς τα άκρα του πολιτικού φάσματος (στον παραδοσιακό άξονα αριστερά - δεξιά), ή αντίστροφα μειώνεται όσο μετακινούμαστε από την άκρα αριστερά ή την άκρα δεξιά προς το κέντρο του πολιτικού φάσματος. Η Μ.Τ. του ΔΛ των 4 κοινοβουλευτικών ομάδων που αποτέλεσαν τα υποσύνολα της Ομάδας Β είναι μεγαλύτερη του συνολικού μέσου όρου του ΔΛ που προέκυψε από όλες τις ομιλίες της Ολομέλειας εκείνης με βάση την Κλίμακα Van Hauwaert (0,80), ενώ αντίθετα η Μ.Τ. του ΔΛ των 3 κομμάτων που απαρτίζουν τα υποσύνολα της Ομάδας Α είναι μικρότερη του συνολικού μέσου όρου του ΔΛ. Επίσης, αξίζει να αναφερθεί ότι η Μ.Τ. του ΔΛ του λιγότερο λαϊκίστικου υποσυνόλου της Ομάδας Β (ΣΥΡΙΖΑ) είναι πάνω 2.5 φορές υψηλότερη της Μ.Τ. του ΔΛ του περισσότερο λαϊκίστικου υποσυνόλου της Ομάδας Α (ΝΔ). Τα δεδομένα αυτά, σε συναξιολόγηση και με τις στατιστικές αναλύσεις που πραγματοποιήθηκαν, αποτυπώνουν μία ομοιογένεια του ΔΛ των κομμάτων που υποστήριξαν τη λύση του δημοψηφίσματος, όπως και μία αντίστοιχη ομοιογένεια του ΔΛ (σε αρκετά μικρότερη βέβαια τιμή) των κομμάτων που εναντιώθηκαν στη λύση αυτή.

4.5 Επίλογος

Η διασύνδεση του λαϊκισμού με τη διενέργεια δημοψηφισμάτων αποτελεί ένα αντικείμενο ακαδημαϊκής διαπραγμάτευσης στον ευρωπαϊκό χώρο, ειδικά την τελευταία 10ετία με αφορμή τόσο το ελληνικό δημοψήφισμα του 2015, το οποίο αποτελεί και το αντικείμενο της παρούσας εργασίας, όσο και το δημοψήφισμα του 2016 στο Ηνωμένο Βασίλειο, που είχε ως συνέπεια την αποχώρηση της χώρας από την ΕΕ. Διάφορες πτυχές της διασύνδεσης αυτής έχουν προσεγγισθεί είτε πρακτικά είτε θεωρητικά: για παράδειγμα οι Tong Jingrong και Zuo Landongb (2020) [35] μελέτησαν τη χρήση ποпуλιστικών φράσεων/ επιχειρημάτων διά των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και της επίδρασης τους στο βρετανικό δημοψήφισμα. Ο Michael Freedon (2017) [36] του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης προσπαθεί να ορίσει τα νέα

χαρακτηριστικά του Δεξιού λαϊκισμού, και της επικινδυνότητάς του όταν μέσα από αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες, όπως το βρετανικό δημοψήφισμα, και θεσμικούς εκπροσώπους του δημοκρατικού κατεστημένου, καταφέρνει να εξοικειώνει την κοινωνία σε (η οποία τελικά και αποδέχεται) συντηρητικές ιδεολογικές αρχές. Σε παρόμοια συμπεράσματα καταλήγουν και οι Ben Wellings και Emma Vines (2015) [37] από την Αυστραλία σε χρονική συγκυρία πρωθύστερη του βρετανικού δημοψηφίσματος. Τέλος, σημαντική είναι και η αποτύπωση της αντίληψης που έχουν οι Ιταλοί ποпуλιστές πολιτικοί για τα δημοψηφίσματα του Giuseppe Martinico (2020) [38].

Στην παρούσα εργασία αποφεύγουμε να κάνουμε μία *a priori* διάκριση (με ασαφή κριτήρια) μεταξύ ποпуλιστών και αντι-ποпуλιστών πολιτικών [ή δημοσιογράφων, όπως για παράδειγμα πραγματοποιεί ο Α. Γαλανόπουλος (2018) [39], και καταφεύγουμε στη χρήση ενός εργαλείου (της Κλίμακας Van Hauwaert) προκειμένου να ποσοτικοποιήσουμε το βαθμό λαϊκισμού στον πολιτικό λόγο των βουλευτών και να τον συγκρίνουμε μεταξύ εκείνων που υπερθεμάτισαν στην προοπτική διενέργειας δημοψηφίσματος το 2015, σε σχέση με εκείνους που της εναντιώθηκαν. Η συσχέτιση που παρατηρήθηκε μεταξύ της πρόκρισης της ιδέας του δημοψηφίσματος και των συγκριτικά αυξημένων ποпуλιστικών στοιχείων στον πολιτικό λόγο των αντίστοιχων βουλευτών μπορεί να σημαίνει είτε ότι η διαδικασία προώθησης δημοψηφισμάτων διευκολύνει την είσοδο ποпуλιστικών στοιχείων (τουλάχιστον σύμφωνα με τη χρησιμοποιηθείσα Κλίμακα) στον πολιτικό λόγο εκείνων που τις προωθούν είτε, ανάποδα, ότι ποпуλιστές πολιτικοί είναι πιο δεκτικοί στη λύση αμεσοδημοκρατικών εργαλείων όπως τα δημοψηφίσματα, είτε τελικά ως ένα βαθμό να ισχύουν και οι δύο παραπάνω εκδοχές. Χρειάζεται περεταίρω έρευνα, προκειμένου να αποσαφηνιστεί το είδος της σχέσης μεταξύ ποпуλισμού και δημοψηφισμάτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- [1] <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20150627.pdf> (16/06/2021)
- [2] <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ.pdf> (16/06/2021)
- [3] Leininger, A. Popular support for direct democracy in Europe. Paper presented at the ECPR Joint Sessions 2015, [What citizens want from democracy: Popular Attitudes to Existing Political Processes and their Alternatives, Warsaw.
- [4] Koen Abts, Stefan Rummens (2007) Populism versus Democracy. *Political Studies*, 55(2), 405-424.
- [5] Κατσούλης (2004). Νεο-λαϊκισμός στην ύστερη νεωτερικότητα. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 12, 335-350.
- [6] <https://ekyklos.gr/sb/250-o-laikismos-kai-i-latreia-tou-laoy.html> (16/06/2021)
- [7] <https://www.kathimerini.gr/politics/173450/apo-to-kommatiko-kratos-ston-vonapartismo/> (16/06/2021)
- [8] Mavrozacharakis, Emmanouil and Tzagkarakis, Stylianos and Kamekis, Apostolos, Modern Populism in Greece. From Opposition to Power. (April 19, 2015)
- [9] Passari Evgenia, The Great Recession and the Rise of Populism, *Intereconomics, Review of European Economic Policy*, Volume 55, 2020, Number 1, pp. 17–21
- [10] Σταυρακάκης, Νικήσιανης, Κιουπκιολής, Κατσαμπέκης, & Σιώμος (2015). Λαϊκίστικος λόγος και δημοκρατία. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 43, 47-78.
- [11] Ben Stanley (2008) The thin ideology of populism, 13(1), 95-110.
- [12] Στεργίου (2004). Ο λαϊκισμός στα εθνικά θέματα. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 12, 115-147.
- [13] Pappas T.S. Why Greece Failed. *Journal of Democracy* 2013; 24(2): 31-45.
- [14] Dornbusch R and Edwards S (1991) The Macroeconomics of Populism in Latin America, National Bureau of Economic Research Conference Report.
- [15] De Vreese CH, Semetko HA. Cynical and Engaged: Strategic Campaign Coverage, Public Opinion, and Mobilization in a Referendum. *Communication Research*. 2002;29(6):615-641
- [16] Balnaves H, Monteiro Burkle E, Erkan J, Fischer D. European populism in the European Union: Results and human rights impacts of the 2019 parliamentary elections *Global Campus Human Rights Journal* 2020; 4: 176-200.
- [17] Βενιζέλος Β Ευάγγελος (1991) Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου Ι Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, σελ. 264

- [18] Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας (2009) Το Δημοψήφισμα, Ο ρόλος και η σημασία του θεσμού στη σύγχρονη Δημοκρατία. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 33
- [19] Yannis Papadopoulos (2001) How does direct democracy matter? The impact of referendum votes on politics and policy-making, *West European Politics*, 24:2, 35-58.
- [20] Bowler, Shaun & Donovan, Todd. (2019) Perceptions of Referendums and Democracy: The Referendum Disappointment Gap. *Politics and Governance*, 7, 227.
- [21] Schiller T. (2007) Direct Democracy and Theories of Participatory Democracy—some observations. In: Pállinger Z.T., Kaufmann B., Marxer W., Schiller T. (eds) *Direct Democracy in Europe*. VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- [22] Dalton, Russell J, et al. Public Opinion and Direct Democracy. *Journal of Democracy*, 2001; 12(4), 141-153.
- [23] Mark N. Franklin, Cees van der Eijk & Michael Marsh (1995) Referendum outcomes and trust in government: Public support for Europe in the wake of Maastricht, *West European Politics*, 18:3, 101-117.
- [24] <http://ekloges-prev.singularlogic.eu/r2015/e/public/index.html> (16/06/2021)
- [25] <https://www.tovima.gr/2015/08/20/politics/tsipras-ypebale-tin-paraitisi-tis-kybernisis-proaniggeile-ekloges/> (16/06/2021)
- [26] https://www.eklogika.gr/page/gov/kyvernisi_vasiliki_thanou (16/06/2021)
- [27] Xezonakis G, Hartmann F. Economic downturns and the Greek referendum of 2015: Evidence using night-time light data. *European Union Politics*. 2020; 21(3): 361-382.
- [28] Crespy A, Ladi S. In the name of ‘the people’? Popular Sovereignty and the 2015 Greek referendum. *Journal of European Integration* 2019; 41(7): 871-885.
- [29] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/STATEMENT_15_5314 (16/06/2021)
- [30] Steven M Van Hauwaert, Christian H Schimpf & Flavio Azevedo (2020) The measurement of populist attitudes: Testing cross-national scales using item response theory. *Politics*, 40(1), 3-21.
- [31] Akkerman A, Mudde C & Zaslove A (2014) How populist are the people? Measuring populist attitudes in voters. *Comparative Political Studies*, 47(9), 1324-1353.
- [32] Derrick B, Toher D & White P (2016) Why Welch’s test is Type I error robust. *The Quantitative Methods for Psychology*, 12 (1), 30-38.
- [33] Graeme D. Ruxton (2006) The unequal variance t-test is an underused alternative to Student's t-test and the Mann–Whitney U test. *Behavioral Ecology*, 17(4), 688-690.
- [34] Ronald L. Wasserstein & Nicole A. Lazar (2016) The ASA Statement on p-Values: Context, Process, and Purpose. *The American Statistician*, 70(2), 129-133.

- [35] Tong Jingronga & Zuo Landongb (2020) Mainstreaming populism through the Twitter practices of politicians and the news media: A case study of the 2016 Brexit referendum debates. *Information Polity*, 25(3), 361-375.
- [36] Michael Freeden (2017) After the Brexit referendum: revisiting populism as an ideology. *Journal of Political Ideologies*, 22(1), 1-11.
- [37] Ben Wellings & Emma Vines (2015) Populism and Sovereignty: The EU Act and the In-Out Referendum, 2010–2015. *Parliamentary Affairs*, 69(2), 309-326.
- [38] Martinico G. (2020) Populism and Referendum: The Italian Debate from a Comparative Perspective. In: Delledonne G., Martinico G., Monti M., Pacini F. (eds) *Italian Populism and Constitutional Law. Challenges to Democracy in the 21st Century*. Palgrave Macmillan, Cham.
- [39] Antonios Galanopoulos. Exploring the populism/anti-populism cleavage during the Greek referendum. *Media, Polis, Agora: Journalism & Communication in the Digital Era*, Thessaloniki, 27-29 September 2018